БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ. КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. ДЕКАБРЬ 16 СУББОТА № 294 (6830).

Өртээ 2 көп.

РСР-ниң төлээлери Москвада

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың чалааның ёзугаар Румынияның Социалистиг Республиказының — Румынияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары, РСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Николае Чаушескуга баштаткан партия-чазак төлээлери албан аайы-биле найыралчы аалдаашкын кылып Москвада чедип келген.

РСР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шиметтинген Киев вокзалынга румын аалчыларны эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин олар уткаан.

• • •

Кремльге декабрь 14-те совет удуртукчулар биле Румынияның Социалистиг Республиказының партия-чазак төлээлериниң аразынга чугаалажыышкыннар эгелээн.

Чугаалажыышкыннарга совет таладан киржип турарлар: СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВЦСПС-тиң даргазы А. Н. Шелепин болгаш оон-даа өскелер.

Чугаалажыышкыннарга, РСР-ниң талазындан Румынияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чиңгине секретары, РСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Николае Чаушеску, РКП ТК-ның Күүсекчи Комитединиң болгаш Доктаамал Президиумунуң кежигүнү, РСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ион Георге Маурер, РКП ТК-ның Күүсекчи Комитединиң болгаш Доктаамал Президиумунуң кежигүнү, Румынияның профэвилелдериниң бүгү-ниити катты-жыышкынының Төп Чөвүлелиниң даргазы Георге Апостол, РКП ТК-ның Күүсекчи Комитединиң болгаш Доктаамал Президиумунуң кежигүнү, РСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Эртем шинчилелдериниң талазы-биле национал чөвүлелдиң даргазы Александру Бырлэндяну, РКП ТК-ның Күүсекчи Комитединиң болгаш Доктаамал Президиумунуң кежигүнү, РКП ТК-ның секретары Киву Стойка база оон-даа өскелер.

Найыралчы байдалга эрткен чугаалажыышкыннарның үезинде ийи таланың сонуургалдыг айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган.

Чугаалажыышкыннар үргүлүлеп турар.

СПОРТКА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

СЭКП-ниң Программазында болгаш партияның XXIII съездизиниң шиитпирлеринде күш-культураны болгаш спортту угаан-бодалдың байлаан, мораль талазы-биле туруштуг, күш-шыдал талазы-биле сайыраңгай чорукту бодунда дески шиңгэткен совет кижини кижизидериниң эң эки чепсектериниң бирээзи, чугула партийжи болгаш күрүне херээ кылдыр тодараткан. Ол кол партийжи документилерде айыткан үүлдерни амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг ажылдарны партия болгаш чазак доктаамал чорудуп турар дээрзин СЭКП ТК-ның болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың августа хүлээп алган «Күш-культураны болгаш спортту улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалы херечилеп турар.

Бо чугула документиниң хүлээп алдынганындан бээр бир чыл ажыг үе эткен. Бистиң республиканы күш-культураның болгаш спорттуң улам калбарарынга оон улуг ужур-дузалыг болганын өөрүшкү-биле демдеглеп болур. Ук доктаалды амыдыралга боттандырар дээш база Октябрьның 50 чыл ыонга белеткелдер-биле холбаштыр республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш күш-культура организациялары, бүдүрүлгелер, школалар болгаш албан черлериниң удуртукчулары чогуур хемчеглерни ажылдап кылып, боттуг ажылдарны чоруткан. Харын мооң түнелинде күш-культурага, спортка болгаш туризмге киржип турар кижилерниң саны дыка өскен, массалыг спортчу дыштанылгалар көвүдээн. Спортсменнерниң мергежили болгаш көргүзүглери өзүп, спорт мастерлерининге ээ кандаттар арбыдап турар.

Күш-культураның, ДОСААФ-тың, туризмниң эге организацияларының, эки-тура спорт ниитилелдериниң ажылы элээн идепкейжээн, колхозтарга, совхозтарга, ажылчын болгаш көдээ суурларга спорт маргылдаалары мурнукузундан дыка калбарып, ажылчы чоннарның культурлуг болгаш идепкейжи дыштанылгазының чугула кеззэ апарган. СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалынга дүүштүр, Тываның колхозтарында, совхозтарында, хоорайларында болгаш суурларында бөдүүн-даа бол, спорт шелдери, стадионнары, дериглери элээн хөй кылдынган. Бо бүгү болза, күш-культураны, спортту болгаш туризмни, аңнашкынны болгаш балыктаашкынны кижилерниң хандыкшылдыг дыштанылгазы, кадыкшылды, күш-шыдалды быжыглаарының, угаан талазы-биле сергек болурун чедип алының бир чугула хевири болдуруп бар чоруур.

Коллективке, хоорай, суурга азы районга спортту сайыраңгайжыдар болгаш калбартыр талазы-биле кайда-ла ёзулуг партийжи сагыш салыышкын бар болдур, ол чугула херекти партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары кайда доктаамал удуртуп турар болдур, ында байдал эки дээрзи маргыш чок. Өөр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң баштаар чери, ында партия организациязы ажылчы чоннар күш-культурага болгаш спортка болдунары-биле хөй киришкен турзун дээш сагыш салып, бөдүүн стадионну спорт шелдерлиг, киоскилиг, олуттарлыг кылдыр хөй-ниитиниң киржилгези-биле тудуп алган. Ылаңгыя аныяктар спортче хандыкшаан турзун дээш, парторганизация күш-культураның эге организациязының, комсомол комитединиң спорт хемчеглерин көрүп, оларның планнарын чугаалажып, чугула айтырыгларын бюрога тургузуп турар.

Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык көдээ Совединиң спорт болгаш күш-культура айтырыгларынче партия, комсомол организацияларыбиле кады чугула сагыш салып, күш-культура организациязына материалдыг, организаткы дузаны чедирип турарын демдеглээри чугула. Ол ышкаш, «Тыва кобальт» комбинатта комсомол комитеди, профэвилелдиң тудуг комитеди күш-культура организациязын эки удуртуп, спортче болгаш күш-культураже чонну хандыкшылдар хемчеглерге боттары киржилгелиг болуп турар. Кызылдың бүдүрүлге болгаш албан организация коллективтериндеи ындыг чижектерни хөйну көргүзүп болур.

Коммунистиг кижизидилгениң чугула кезектериниң бирээзи — күш-культураны күрүнеге ужур-дузалыг херек кылдыр көрүп, аңаа удуртулганы эки-жидерин, спортту болгаш күш-культураны район, хоорай, бүдүрүлге, албан организация, өөредилге черлери бүрүзүнге улам калбартыр талазы-биле чугула хемчеглерни боттандырарын партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалы хүлээдип турар. Бо негелдени бистиң республиканың чамдык партия, совет, профэвилел организациялары ам-даа ыракта чедир күүсетпейн турар. СЭКП-ниң чамдык Бай-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем ышкаш райкомнарының бюроларынга, парткомнарның болгаш парторганизацияларның хөй нуруузунун бюро, ниити хуралдарынга, элээн хөй райкүүскомнарның болгаш чер-чер Советтериниң сессияларынга, хуралдарынга күш-культура болгаш спорт айтырыгларын бо чыл ажыг үениң дургузунда чугаалажып көрбээн, боттандырары-биле төлевилээн хемчеглериниң күүселдези хынаттынмаан, а харын-даа чамдык районнарга, улуг коллективтерге ындыг хемчеглер безин ажылдап кылдынмаан болуп турар.

Күш-культура херээн удуртуруп райкомнарның пропаганда болгаш агитация киллизинге, парторганизацияларда бир бюро кежигүнүнге, күүскомнарда — дарганың оралакчызынга дагзып кааны-ла шын. Олар хүн бүрүнүң агар айтырыгларын шиитпирлээринге күш-культура организацияларынга дузалап турар. Ынчалза-даа ол дээрге күш-культура болгаш спорт херээн тодаргай, партийжи ёзу-биле коллективтиг удуртуп турары ол эвес-тир. Харын мооң ужурунда чамдык Бии-Хем, Каа-Хем ышкаш районнарда, «Өөк», «Совет Тыва» совхозтарда, «Кызыл тудуг» эргелелинде, туйбу заводунда, Тес-Хемниң «Ак-Эрик», Бай-Тайганың «Мөгөн-Бүрен» колхозтарда болгаш өске-даа черлерде спорт ам-даа массалыг болбайн, маргылдаалар ховар болуп турар.

Күш-культура болгаш спорт херээн партия, совет, профэвилел организацияларының талазындан партийжи ёзу-биле доктаамал удуртпас болза, республиканы ниитизи-биле-даа, район, хоорай, коллектив бүрүзүнгедаа оон калбарыышкынын болгаш хөгжүүрүн чедип алыры берге. Бо чугула херекти боттандырып турар күш-культура, спорт, туризм, ДОСААФ, аңныыр болгаш балыктаашкын ниитилелдери, организациялары, материалдыг баазаны хандырар ажыл-агый организациялары хөй. Оларның бүгү ажыл-чорудулгазын партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары дүүштүрер, удуртур болгаш контрольдаар ужурлуг. Совет амыдыралдың кандыг-даа адырынга ышкаш, спорт болгаш күш-культура херээнге партийжи удуртулганың, хүн бүрү кичээнгейниң эргежон чугулазы тодаргай-дыр.

Совет кижилер маадырлыг Вьетнам-биле

Демисежип турар Вьетнам-биле ап-сеткил баттыштырылгазының делегей неделязының хөй-ниити хуралдары болгаш митингилери бистиң чүгүруста эртип турар.

ВИЛЬНЮС. Чүректеривистиң ханыындан сээн таланда бис, Вьетнам! Даңзыран бадыткалы болган ол сөстер Вильнюстуң башкы институдунга болган хөй кижилиг митингиге чаңгыланган.

Сөс алганнар патриоттарның маадырлыг болгаш быжыг туруштуун боттарының магадаанын чугаалаан.

Митингиниң киржикчилери америк империализмниң Вьетнамда бужар дайынын шиитпирлиг буруу шашкан резолюциязын хүлээп алган.

СИМФЕРОПОЛЬ. Хоорайның хөй-ниитизинин төлээлери вьетнам улустуң демисели-биле чалбыыштыг чаңгыс сеткилдиң боттарының хуралынга ылергейлээн.

Хуралдың киржикчилери Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң телеграммазын чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган. Олар Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң чедиг чыл ыонга таварыштыр маадырлыг вьетнам улуска Симферополь биле Крым областың ажылчы доннарының өөмүнээзинден изиг байыр чедирген.

БРЕСТ. Брестиң А. С. Пушкин аттыг башкы институдунуң студентилери, башкылары болгаш ажылдакчылары АКШ-тың империалистериниң Вьетнамда агрессиязынга киленнигг удурланыышкынын илергейлээн. Ол хурал Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң ССРЭ-де доктаамал төлээлел черинге чагаа чоруткаш, вьетнам улустуң төптүт демиселин бодунуң шиитпирлиг деткип турарын ында медеглээн.

(СЭТА).

Бистиң РЕСПУБЛИКАДА

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ДЕТКИВИШААН

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери чаа беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дугайында чүрттүң мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин чугаалажып көргеш, 1970 чылга чедир кылыр ажылдар талазы-биле хүлээлгелерни алгылаан, тодаргайлаарга, беш чыл планында көрдүнгениннеи ажыр ол чылга чедир 30 муң центнер тараапы, 10 муң центнер сүттү күрүнеге садар деп шиитпирлээннер.

Оон-биле кады келир чылдың планыг онаалгаларын Улуг Октябрьның 51 чылының ыонга — келир чылдың ноябрь 7-ге чедир күүседирин сүт-хөлчүлер хүлээнген.

Маңаа бедиткен хүлээлгелерни алган мурнакчыларны база айтыр херек, олар бо-дур: хойжу О. Тажы-Намчал 1968 чылда чүс хойга онааштыр 110 хураганны, өшкү ажаакчызы Ондар Доржу чүс өшкүдеи-ве 130 анайны камгалап алырын хүлээнгилээн.

Совхозтуң Киров салбырының Өлен деп черде хойжу бригадазының кежигүннери ниитизи-биле чүс хойга онааштыр чүс хураганны камгалап алырын база шиитпирлээннер.

Бо салдынган сорулгаларны чедишкиниг күүседир төлээде, малчыннар кыштың бергелериге удур чүткүлдүг демисежип турган, боттарында быжыглаан малдарын эки кыш ажырып алыр дээш могаг чок ажылдап турарлар.

Д. ДАСПАЯК.

Шагаан-арыгжыларның сөзү

Шагаан-Арыг. (Телефон-биле). Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары болгаш септекчилери юбилейлиг чылды күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг үдеп турарлар. Коллективтиң кежигүннери чыл планын чүк сөөртүлгезиниң талазы-биле август айда-ла күүседипкеш, беш чылдың үшкү чылына кириштир ажылдап эгелээн. Ол үениң дургузунда бүдүрүлгениң чолаачылары районнуң ажыл-агыларынга, тудуг организацияларынга 159 тонна ямзы-бүрү чүктү сөөрткен. Ол дээрге чыл планындан безин 9 тонна ажыг болган.

Декабрь 1-ге чедир чыл дургузунда сөөрткен чүктүң ниити хемчээли 200 муң тонна четкен. Чүк сөөртүлгезиниң тонна-километр планы база-ла ажыр күүсеттинген. Эрткен он бир айларның дургузунда чолаачылар чыл планындан ажыр 121 муң тонна-километрин ажылдап кылган.

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп москвачыларның бүгү чуртка чаңгыланып үнген кыйгырыын шагаан-арыгжылар изии-биле деткээн, бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар. Боттарының арга, курлавырларын санап көргеш, беш чыл планын 4 чыл 10 айлар дургузунда күүседип, 1970 чылдың ноябрь 7-те чедир, пландан ажыр 800 муң тонна чүктү сөөртүп, 18 муң литр кывар үүлдү камнап алырын хүлээнгеннер.

Мурнакчы арга-биле

Көдээ ажыл-агыйның Таңдыда дуржулга станциязы келир чылдың часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенип, дөртү квартада техника септээриниң планын ажыр күүседир дээш, чогуур хемчеглерни ап турар.

Квартал планын ёзугаар станция 22 тракторну, 30 андазынны, 10 селяканы септээр. Ынчаарга машина-трактор, мастерскаязында септелге кылып турар механизаторлар чаа чылга чедир планаанындан хөй — 30 тракторну септээр деп хүлээнген. Бо хүлээлге механизаторларның бедик мергежилинге, күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргазынга үндезилеттинген.

Машина-трактор мастерскаязында ажыл-херек шалыпкын болгаш ылаптыг чоруп турар. Септелгени белдирлер аайы-биле мөөннеп чорудар арганы ажыглап чорудуп турар. Септекчилериң материалдыг сонуургалыг бедидер төлээде, аккорд-шаннаалдыг ажыл төлевирин доктаатган. Ону ёзугаар тракторну хуусаа бетинде септеп дооскан механизаторлар 15 хүү шаннал төлевирин алыр.

Механизаторлар ортузунда социалистиг чарышты организастаан тодаргай хүлээлгелерни звенолар, тустус кижилер алган. Ажылдап кылырының ылаптыг норма-чижектерин септекчилериң киржилгези-биле ажылдап кылган. Бо бүгүнүң түүнелинде кижилериң күш-ажылчы идепкейи көдүрүлген, үлүг-норманы ажыр күүседир дээш демисел калбарган. Механизаторлар Н. Адаев, П. Сырчин, И. Суслов, төкәрь Г. Шадрин, слесарь М. Лузин оларның чүткүлдүг ажылы өскелерге үлегер-чижек болуп турар.

ЭРТЕ КҮҮСЕДИР

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дугайында мурнакчы коллективтериниң эгелээшкининге ниитиниң чемненилгезиниң Кызыл хоорай конторазының коллективи базы каттышкан. Беш чылдың үшкү чылының планын хоорайда ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчылары декабрьның 26-га чедир күүседир деп шиитпирлээн. Бүдүрүлге чедишкиннерин өстүрериниң, бажыңнарже чем садыгларының, чемниң ассортиментизин көвүдедириниң талазы-биле тодаргай хүлээлгелерни коллектив алган.

Тускай эртемниглерни белеткээринче, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни калбартырынче кичээнгейни база салып турар. Беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-ге чедир күүседип болур курлавырларны болгаш аргаларны чемненилге ажылдакчылары санап көргеш, аңаа дүүштүр бедик хүлээлге алган.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир сорулга-биле Каа-Хем районда «Ленинчи орун» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы тараа болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрериниң хемчеглерин ажылдап кылган. Тараа бүдүрериниң беш чыл планын колхоз дөрт чыл иштинде күүседкен турар. Зыттиин — 1970 чылдың ноябрь 7-де, дүктүүн — сентябрь бирде, суттүүн — декабрь бирде боттандырар сорулга салдынган.

1968 чылда колхоз күрүнеге 1362 тонна тараа, 136 тонна зыт, 200 тонна сүт, 9,3 тонна дүк садарын планнаан. Беш чылдың артыкан чылдарында колхозка бүдүрүлгениң болгаш чурттарының хөй тудуглары кылдынар. Келир чылын 300 быаза кирер кажааны, 400 баш инек турар 2 кажааны, машина-трактор септээр мастерскаяны, клубту болгаш 14 чурттарга бажыңын тудуп, ажыглалга киирер.

Алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле колхозтуң ажыл-ишчилери районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларын социалистиг чарышка кыйгырган.

«Ленинчи орук» колхозтуң хойжузу Наздык Самбу юбилейлиг чылда бедик көргүзүглерни чедип алган. Чүс төрүүр хойдан 101 хураганны өстүрүп, бир хойдан-на 3 кг дүктү кыргып алган. Кадарчы кышка белеткелди өй-шаанда чоруткаш, Хайырлыгда кыштаанда барган, бөдүүн болгаш концентраттыг чемнерниң курлавыры бар.

Колхоз күрүнеге сүт садар планын ажыр күүседкен. Колхозка сүт саалдазы он бир айларда ортумаа-биле бир саар инекке онааштыр 1062 кг болган. Саанчылар Н. Нелюбова биле Е. Попкова олар социалистиг чарыштың бирги одуруунда үнгеннер.

Ниитиниң малының кыштаглаашкынынга кол чүүл мал чеми болур. Фермаларже, кыштагларже мал чеми сөөртүр ажыл колхозта организастыг чоруттунуп турар. Сиген, саваң болгаш концентраттыг чемнер сөөртүлгезинде тускай машиналар, тракторлар быжыглаттынган. Бо ажылда механизаторлардан аныяк трактористер Б. Поляков биле И. Полежаев олар ажылга кызымак, аж сеткилдиин көргүзүп, малчыннарга мактадып турарлар.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы механизаторларның өөредилгезинче кичээнгейни салган. Агротехниктиг өөредилге эгелээн, колхозтуң бүгү механизаторлары ында хаара туттунган, ничээлдерни агроном И. Тараканов эрттирип турар.

Юбилейлиг чылды бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле үдээш, 1968 чылдың планныг сорулгаларын күүседип кириптер дээш «Ленинчи орук» колхозтуң кежигүннери амгы үеде күжениишкинниг ажылдап турарлар.

П. ПОПОВ.

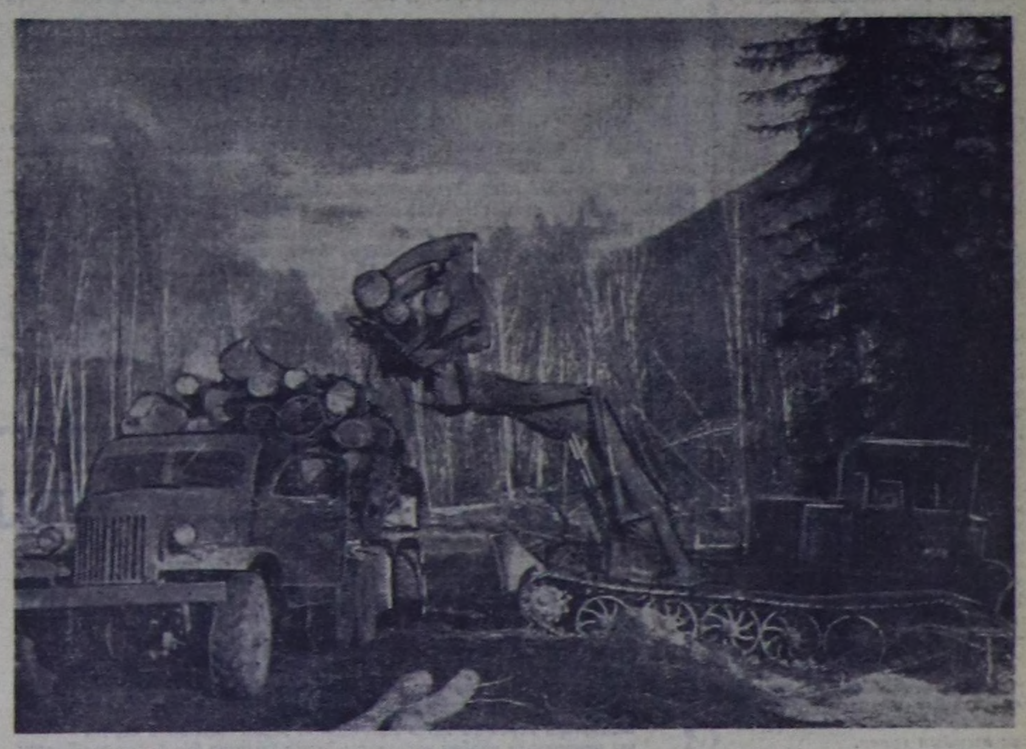

Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери республикада улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи. Тываның тудугларына хереглеттинер тудуг ыяжының хөй кезиин белеткээш, белен продукция кылдыр дилдирип турар. Оон аңгыда бажың иштиниң эт-херектелин база-ла бо организация бүдүрүп турар.

Бүдүрүлгениң ажылчыннары күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип ап, юбилейлиг чылдың планын ниити продукция талазы-биле декабрь 10-да ажыр күүсеткен. Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери ниитизи-биле чыл эгезинден бээр 1 миллион 800 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Амгы үеде тудуг ыяжының белеткели кайы-даа участокта хайныышкынныг чоруп турар. Ыяш кезериниң планы ажыр күүсеттинген. Тудуг ыяжының белеткели-биле сөөртүлгезиниң аразы үзүктелбейн, сүрүштүр чоруп орарын эни деп демдеглээр херек. Ыяш белеткээр участоктарның аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги одуруунда Ырбанның ыяш белетиелчилери чоруп турар. Участок он бир айларда 424 муң рубльдиң ниити продукциязын бүдүрер планын 118,8 хуу күүсеткен. 54 муң 500 кубометр тудуг ыяжын сөөртүр тургаш, 60 муң 668 кубометрни сөөрткен.

Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чериниң ажылдакчылары москвачыларның эгелекчи саналын изии-биле деткип, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 40 муң рубльдиң продукциязын бүдүрери шиитпирлеттинген.

ЧУРУКТА: Чербиниң ыяш белеткээр участогундан тудуг ыяжын сөөртүп турары.

В. КОНДРАШОВТУҢ фотозу.

МАРТ БИРЭЭГЕ ЧЕДИР ДООЗАР

Часкы хову ажылдарынга

— Тракторлар септелгеже келир чылдың март 1-ге чедир доозар бис! — деп, Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң септекчи механизаторлары бир үн-биле чугалаарлар.

— Оон ынчаар бүдериниң барымдаазы чүдел? — деп, септелге мастерскаязының эргелекчизи Ф. Л. Благининден айтырдывыс.

Колхозка 42 тракторну септээр ужурлуг. Септелгениң графигин тургускаш, кижи бүрүзүнге чедирген. Эки чүве — графикти чүгле сагыш авес, харын мурнап чоруп турары болур.

— Бо чылдың дөртү кварталында 20 трактор септээр турган болза, декабрь 10-га чедир 16 трактор септеттинген, квартал планының арткаңы январь 1-ге чедир күүседип шыдаар бис — деп, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы токарь А. Д. Попеляев өөрүнүн мурнундан чугаалап турду.

Септелгени бригадалар аайы-биле кезектеп кылып турар. Ол чүл? Септээри-биле 7 тракторну хары угда кириптер. Бригада бүрүзү онаашкан тракторларын септээр. Машиналарның шимчедикчилерин бригада бүрүзүнде ийи кижи септээр, ол — мотор цепинде болуп турар. Тракторларның соңгу өзектерин, коробкаларын база бригада бүрүзүнде ийи кижи кылып турар. Одалгага, уске, фильтрге хамаарышкан кезектерин — тускай слесарьлар, дугуйлар, кабиналар, крышаларга хамаарышкаңын — өске бир кижилер септеп турар.

— Бо бүгү үүлдерни кылырыга материалдыг баазаа кайы хирел? — деп, мастерская эргелекчизинден айтырдывыс.

— Ол дугайында ажырбас бис — деп ол харылады. — Мастерскаявыста токарь слесарь дарганнарга, шутқуушкун, чаазаныга цехтери бүгү херекселдери-биле ажылдап турар.

Септээр машиналарның артык кезектери бүрүн-бар, тодаргайлаарга чайдан тура-ла хемчеглерни ап тургаш, оларны саткылап алган. Чамдык кезектерни мастерскаяда боттары чаартып кылып ап турар. Септелгеде М. Петров удурткан № 1 бригада мурнакчы. Оон кежигүннери дөртү квартада 10 трактор септээр тургаш, ам-на 7-ни септеп апкан. Бригадада күш-ажылдың организастаашкыны эки, септекчилериниң мергежили бедик, практиказы улуг, ынчалгаш олар чедишкиниг ажылдап турар. Оларда күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг, ажыл шагы үзер, багай шынарлыг кылдыр кылып таварылга чок. Харын ооң ужурунда бригадага коммунистиг күш-ажылдың деп атты чоокта чаа тывыскан.

Мастерскаяда мурнакчылар хөй. Ол болза В. Тютюков, Ю. Зубков, П. Сунсов, Казачаков, Д. Кыргыс болгаш өскелер-даа-дыр. Оларның ажылдаарының ылгалдыг үүлү — септелгени бедик шынарлыг кылыр, ону бот-боттары хынажып турган чедип алыр, графикти үргүлүү мурнап турар, черле ниити билиг талазы-биле бедик.

Колхозта сеялкалар, илиирлер бүрүн септеттинген. Чамдык септеттинмээн андазыннарны, лущильниктерни тракторлар септелгеже доозулган соонда, графикте айыткан хуусаада септеп шыдаар бис деп, механизаторлар чугаалап турар.

Септелгениң шынарының дугайын мастерская эргелекчизинден айтырарга:

— Эрткен чылын бистиң септээн тракторларывыстан часкы ажылдар үеанинде чүгле чаңгыс трактор үрелиишкинге таварышкан чүве, а бо чылын үрелиишкин шуут болбас болурун чедип алыр бис — деп харылаар.

Септелгениң шынары эки болурунга идиг берип турар бир кол чүүл — трактор бүрүзүнүң септеттингенин хынап турар тускай комиссияны колхозтуң бодунда турган кеже болур, чүгле ол комиссия хүлээп алган соонда, септеттинген тракторну белен тракторлар чыскаалынга аппарып тургузар.

Мастерскаяның ажылынга холбаштыр чемелеп болур чүве — ында бүдүрүлге культуразының талазы-биле хемчеглер албайн турары-дыр. Мастерскаяның ишти хирлиг, агаар кончуг ышкам, ажылга турган кижилериниң сеткилин чырыдып, аянналдырып келир байдал чок.

— Биске Культура бажыңы тударын дооскан соонда, мастерскаяның чаа бажыңын тудар чүве, ынчаарда бо талазын үлегерлиг тургузар бис — деп, ында чугаалажыр.

Ону маңаап, бүдүрүлге эстетиказының талазы-биле хемчег албайн турары канчап-даа шын эвес. А бир эвес айтырыгны холга ап, оон ужурдузаазын билгеш, хеделир болза, ону бүдүрүп алыр аргалар бүрүн бар.

(БИСТИҢ КОРР).

ТӨРӨӨН ЧУРТТА

Луганск области көдөө суурларны калбаа-биле электрижидери доозулган. 187 колхозту болгаш 117 совхозту курунениң энергосистемазында тудуштурган. Электри дамчыдылгаларының көдөө шугумнарының узун дурту 17 муң километр ажып турар.

ЧУРУКТА: «Славяносербский» совхозтуң суурында төп кудумчуда чаа лампаларны тургузуп турары-дыр.

Р. Азриельдиң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭКОНОМИКТИГ САНААШКЫННЫ КЫЛЫР

Төнүп турар юбилейлиг 1967 чылда республиканың үлетпүрүнүн ажыл-ишчилери күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Үлетпүрүнүң ниити продукциязын бүдүрүп үндүреринің эрткен он бир айларда планы чедиишкинниг күүсеттинген. Ак-Довуракты «Тыва даг-дүгү» комбинады, Кызылдың алгы заводу болгаш республика типографиязы дээн ышкаш мурнакчы бүдүрүлгелер чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеннер. 1968 чылдың бүдүрүлге программазын болгаш беш чыл планының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чарыш амгы үеде республикада калбарыш турар. Ол чарыштың бир онзагай үүлү болза, коллективтерниң ап турар социалистиг хүлээлгелеринде бүдүрүлгениң экономиктиг көргүзүглерин соксаал чок экижидеринче, ылаңгыя продукцияның бот-үнезин чиигедиринге кол кичээнгейни угландырганы болур. Бо чорук анаа-ла таварылга эвес, а үениң соңгаарлаттынмас негелдези дээрзин маңаа айтыры чугула.

Бот-үне — бүдүрүлгениң ажылчорудулгазының экономиктиг эң кол көргүзүү. Коллектив бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазының деннели оон бүдүрүп үндүрүп турар продукциязындан дораан көстүп келир. Бир эвес коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидип, материалдарны болгаш чиг-этти камныг ажыглап турар болза продукцияның бот-үнези улам-на чиигээр. А кажан бүдүрүлгеде ажыл-агыйжы эвес будан чоруктар, үрей кылыышкыннар, катап эдиишкиннер көвүдээр, ажыл шагының халас чидирин улгадыр болза продукцияның бот-үнези аартаар. Өскээр чугаалаарга, бот-үнени чиигедири дээрге бүдүрүп үндүрген продукцияның хемчээлин көвүдериниң болгаш шынарын экижидериниң кол курлавыры болур. Ынчангаш бот-үнени чиигедириниң айтырыы бүдүрүлге коллективтериниң бүгү кежигүннериниң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Ол чугула айтырыг республиканың бүдүрүлгелеринде канчаар шиитпирлеттинип турарыл?

Үлетпүр продукциязының бот-үнезин чиигедириниң он бир айларда планы ниитизи-биле чедиишкинниг күүсеттинген. Бот-үнениң чиигелдезин доктаамал чедип ап турар бүдүрүлгелеринин саны улам-на көвүдээн. Оон-биле чергелештир бүдүрүлгелер коллективтери бот-үнени чиигедириниң чаа-чаа аргаларын болгаш оруктарын тып, оларны чедиишкинниг ажыглап турар апарганнар. Чижээлээрге, Чадааның, хөмүр-даш разрезинге чоокка чедир техниканың ажыглалы кошкак, ажыл үезинде халас туруушкуннар хөй турган. Ол бүдүрүлгениң инженер-техниктиг ажылдакчылары коллективте партия болгаш профэвилел активчилери-биле кайы экономиктиг бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга анализ, сайгарылганы кылып турган. Ол ажыл-агыйларда тараа, ногаа, картофель культураларының дүжүү ынчангаш кончуг чавыс болуп турары таварылга эвестир.

Хөй-хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары чемишчидилгениң ужурдузазын чедир үнелевейн турары-биле, бо талазы-биле планнар чылдан чылче күүселде чок артып турар. Ылаңгыя бо ажылды Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның колхозтары дыка хожудадып келген. Ол ажыл-агыйларның тускай эртемниглери тараа шөлдеринче чемишчидилге сөөртүр звеноларны турган, а ажыл-агыйларның удуртукчулары ол четпес ажылды карак ужу-биле анаа-ла көрүп эртип турар.

Республиканың ниитизи-биле бо чылдың декабрь 1-ге чедир планда көрдүнген 200 муң тоннаның үүгле 69 муң тонназы сөөртүнген. Чемишчидилгелер сөөртүр планын «Межегей» совхоз 140, «Сукпак»—130, «Торгалыг»—101 хуу күүседип, бо чугула ажылды болур чогууру-биле үнелеп көрүп турар. «Барлык», «Сүт-Хөл», «Көк-Тей» совхозтар планнарын күүседириңге чоокшулаан.

Механизастаан звеноларны тургузуп, оларны чемишчидилгелер сөөртүлгезинге ажыглаар талазы-биле эки лужжулга бар апарган. Чижээлээрге, «Межегей», «Тиилелге», «Улуг-Хая» совхозтарда, «Революцияның чалбыыжы» колхозта ындыг звеноларны өдек болгаш ириндi сөөртүрүнге чедимчелиг ажыглаан келген. «Улуг-Хая» совхозта ол чаа тургустунган механизастаан звенону эш Х. Кыргыс баштап турар. Звенода дүржүлгалыг сес механизаторну, 7 «Беларусь», «РУ-06» деп өдек узар хүүрек-биле дерээн илчирбелиг бир тракторну доктаамал быжыглаан. Звено хүн бүрүде 80 тонна чедир өдекти шөлче сөөртүп турар. Ам безин ол звено 1000 тонна ырак ажыг органиктиг чемишчидилгелерни шөлче сөөрткен. «Күш-ажылдың хостуу» колхоз шөлче өдек сөөртүлгезин база эгелээн.

Бо ажылды кайда эки механизастаан болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болгаш көдөө ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн ап турар. Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынында болгаш ооң район салбырларында автотранспорт болгаш чүк дүжүрер, чүдүрер машиналар бар, олар ажыл-агыйларга чемишчидилге сөөртүлгезин чорударынга боттуг дузаны көргүзер ужурлуг. Ынчалза-даа ук каттыжышкынның болгаш ооң район салбырларының удуртукчулары чемишчидилгелерни шөлче сөөртүр талазы-биле ажыл-агыйлар-биле керээлиг хүлээлгелерин күүсетпейн келген. «Сельхозтехниканың» Таңды район каттыжышкынында чемишчидилге сөөртүрүнге тускай таарыштырган «ЗИЛ-130» деп марканың 20 самосвалдарын бо ажылга ажыглавайн, а аар-саар чүктер сөөртүр доора ажылдарже чорудуп турар болгаш ажыл-агыйларже чоруттайн келген. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжышкынының салбыры-биле 1968 чылдың дүжүдүнге 30 муң тонна чемишчидилгени сөөртүп бээр керээни чаргаш, оозунуң 15 муң тонназын сөөртүп берген. Каа-Хем районнуң колхозтарының тараа шөлдеринге чемишчидилгелер сөөртүп бээр болуп чарган керээзин «Сельхозтехника» каттыжышкынының ол районда салбыры база күүсетпейн турар. «Октябрь 30 чылы», «Кызыл тук» колхозтарның чемишчидилге сөөртүрүп алыр талазы-биле керээ-лугуржулгаларын каттыжышкынның ол район салбыры бо үеге чедир хүлээп ап чадап туруп берген.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде 60 муң тонна ириндi сөөртүнген, а план 200 муң тонна. Автотранспортту, дугуйлуг тракторларны, «РУ-06» деп чүдүрер машинаны бүдүрүкчүлүг ажыглап тургаш, органиктиг чемишчидилгелер сөөртүр ажыллы эки организастаары чугула. Бо чугула ажылды ажыл-агыйларның, республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының болгаш ооң район салбырларының удуртукчулары, тускай эртемниглери холга алыр хүлээлгелиг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
республиканың көдөө ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Тус черниң чемишчидилгелерин — шөлдерже

Чер ажылының культуразын көдүреринге болгаш бедик дүжүттү алырынга органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер улуг рольду ойнаар. Үнүштүң чогумчалыг өзеринге болгаш үнеринге чемишчидилге бүдүмелдери дээр чогуур химиктиг элементилер эргежок чугула дээрзи билдингир. Оларның-биле хөрзүн болганы-ла байлак эвес болур. Ынчангаш органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шын дүүштүрүп тургаш, кандыг-даа хөрзүнге үнүштериниң чемишчидилгезин экижидип, ынчангаш дүжүттү бедидип болур.

Чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле шиитпирлиг хемчегларни алырынче шилчээн үеде, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерниң ролю улам бедээн. Кайда-ла түс черниң болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ховуга төгеринче чыл бүрүзүнде чогуур кичээнгейни салып турар болдур, анаа тараның, картофельдиң болгаш ногаалларның туруштуг болгаш бедик дүжүттерин ап турар.

«Межегей» совхозта одуруглар аразын сайзырадып өстүрер болгаш ногаа культураларының гектар бүрүзүнге чылдын-на 30—35 тонна түс чернин болгаш немелде 60—80 кг минералдыг чемишчидилгелерни төп турар, ынчангаш анаа кукурузаның ногаан массазының болгаш ногааларның дүжүү бедик болган. Дүржүлга станциязына картофель шөлүнүң гектар бүрүзүнге 40—45 тонна түс чернин чемишчилгезин төккен турда, оон дүжүү гектардан-на 200 центнер болган, ынчаарга гектар бүрүзүнге 30 тонна өдекти төптерге, тараа культураларының дүжүү гектарга онаштыр 4,5—5 центнер бедик болуп турар.

Чөөн-Хемчик районда күрүнениң сорт шенээр участогу элезиннелчек хөрзүннүг шөлдүү гектар бүрүзүнге 50 кг борбандылаан суперфосфатты одуруглар төп чемишчидип тургаш, тараа культураларының 2—4 центнер чедир немелде дүжүдүн ап турар. Эрткен чылдарның дүржүлгазы суггарылгалыг черлерге чемишчидилгелер төгери үүгле туруштуг дүжүттерни бээрин эвес, а хөрзүннүң дүжүткүрүн бедидерин көргүскен. Сорт шенээр ол-ла участокка гектар бүрүзүнге 30 тонна ириндi өдекти болгаш 4 центнер минералдыг чемишчидилгелер холумаан беш чыл улаштыр төп келирге, га бүрүзүнден кызыл-тастын дүжүү 39,8, а арбайныы—37,9 центнер болган. 1967 чылда республиканың колхозтары болгаш совхозтары түс черниң 150 муң тонна ажыг чемишчидилгелерин тараа шөлдеринге төккен, азы планны 75 хуу күүседкен. Бо ажылды «Межегей», «Тыва», «Сүт-Хөл», «Шивилиг», «Барлык», «Сукпак», «Көк-Тей» совхозтар эки чорудуп, планнарын түс-туста 85-тен 110 хуу чедир күүсеткилээн. Ынчалза-даа келир чылдың дүжүдүнүң тарыла шөлдериниң түс черниң чемишчидилгелериниң сөөртүлгезин шуптуп-ла ажыл-агыйлар организаставайн турар. «Элегес» совхоз (кол агроному эш Ю. Атанов) 9200 тонна органиктиг чемишчидилгени сөөртүп планын үүгле 1,8 хуу күүседип, 170-не тонна чемишчидилгени шөлче сөөрткен. «Бурунгаар» совхоз (кол агроному эш В. Ханхаев) үүгле 75-ле тонна чемишчидилгени шөлдерже сөөрткен, а «Тес-Хем» совхоз бүүн чылдың дургузунда чаңгыс-даа тонна өдекти шөлче сөөртпээн. «Тээли», «Шекпээр», «Чыраа-Бажы», СЭКП-нин XXII съездизи аттыг, «ҮТКА 25 чылы», «Россия», «Совет Тыва» совхозтар бо чылын тараа шөлдеринче чемишчидилгелер сөөртүрүнүң планнарын түс-туста дөңгүп-ле 25 хуу чедирген. Ол ажыл-агыйларда тараа, ногаа, картофель культураларының дүжүү ынчангаш кончуг чавыс болуп турары таварылга эвестир.

Бо ажылды кайда эки механизастаан болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болгаш көдөө ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн ап турар. Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынында болгаш ооң район салбырларында автотранспорт болгаш чүк дүжүрер, чүдүрер машиналар бар, олар ажыл-агыйларга чемишчидилге сөөртүлгезин чорударынга боттуг дузаны көргүзер ужурлуг. Ынчалза-даа ук каттыжышкынның болгаш ооң район салбырларының удуртукчулары чемишчидилгелерни шөлче сөөртүр талазы-биле ажыл-агыйлар-биле керээлиг хүлээлгелерин күүсетпейн келген. «Сельхозтехниканың» Таңды район каттыжышкынында чемишчидилге сөөртүрүнге тускай таарыштырган «ЗИЛ-130» деп марканың 20 самосвалдарын бо ажылга ажыглавайн, а аар-саар чүктер сөөртүр доора ажылдарже чорудуп турар болгаш ажыл-агыйларже чоруттайн келген. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжышкынының салбыры-биле 1968 чылдың дүжүдүнге 30 муң тонна чемишчидилгени сөөртүп бээр керээни чаргаш, оозунуң 15 муң тонназын сөөртүп берген. Каа-Хем районнуң колхозтарының тараа шөлдеринге чемишчидилгелер сөөртүп бээр болуп чарган керээзин «Сельхозтехника» каттыжышкынының ол районда салбыры база күүсетпейн турар. «Октябрь 30 чылы», «Кызыл тук» колхозтарның чемишчидилге сөөртүрүп алыр талазы-биле керээ-лугуржулгаларын каттыжышкынның ол район салбыры бо үеге чедир хүлээп ап чадап туруп берген.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде 60 муң тонна ириндi сөөртүнген, а план 200 муң тонна. Автотранспортту, дугуйлуг тракторларны, «РУ-06» деп чүдүрер машинаны бүдүрүкчүлүг ажыглап тургаш, органиктиг чемишчидилгелер сөөртүр ажыллы эки организастаары чугула. Бо чугула ажылды ажыл-агыйларның, республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының болгаш ооң район салбырларының удуртукчулары, тускай эртемниглери холга алыр хүлээлгелиг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
республиканың көдөө ажыл-агый министриниң оралакчызы.

ХОЙЖУЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң Чаңгыс-Теректе № 1 хойжу бригадазының кежигүннери беш чылдың ийиги чылында малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер, күрүнеге планныг онаалгаларны күүседир талазы-биле шудургу ажылдааннар.

Бистин колхозувус күрүнеге дужаар эзт, дук садар планын ажыр күүсеткен. Анаа хойжу бригаданың малчыннарының биче эвес үлүг-хуузу кирген. Районнуң байдалына хамаарыштыр хойжулар 100 баш төрүүр хойдан 85 хураганны, бир хойга онаштыр 1,9 кг дүктү кыргын алганы биске хомуданчыг болуп турар.

Бистиң хойжуларывыс 24 коданда кыштаглап турар. Оон 18 коданы төрүүр хойлар. Кодан бүрүзүнде 215-тен 300 баш хире хой хүр кыш ажып турар, күш-дөңгели эки. Кыштаглаашкынга бо чылын бистин хойжуларывыс эки организастыг белеткеттинген. Мал чеминиң курлавырын магадылаар сорулга-биле кыштагларда 70 тонна сигенни чедирип алган болгаш оон сөөртүлгезинде бир автомашина үзүктелиишкин чок ажылдап турар. Коданнарның девискээринде хар чуга болганындан суг сөөртүр автомашинаны база быжыглаан болгаш бир кудукту ажыглап турар.

Хойжулар аразынга калбарган социалистиг чарышка бистиң бригадавыс үшкү квартында типлекчи болуп, № 2 бригадага турган шилчин чоруур кызыл тукту чаалап алган. А хойжулар аразынга шилчин чоруур кызыл тукту бистиң мурнакчы хойжувус Кара-Сал Сендажы алган. Ол юбилейлиг чылда бодунга алган хүлээлгезин эрестиг күүседип, 100 баш төрүүр хойга онаштыр 106 хураганны менди доруктуруп ап, хой бүрүзүнден 2,4 кг дүктү кыргын алырын чедип алган.

Ол ышкаш мурнакчы хойжулар Ооржак Хүлер, Монгуш Бичин-уруг олар 100 баш төрүүр хойдан-на 101—103 хураганны камгалап ап, бир хойга онаштыр 2,4—2,7 кг дүктү кыргын алганнар. Кадарчылар Ооржак Седен-Дамбаа, Ооржак Семизек дүк бүдүрерин улам көвүдедип, хой бүрүзүнден 3—3,5 кг дүктү кыргын алырын чедип алганнар. Бригаданың 14 кадарчылары бир хойдан 2—3,5 кг дүктү кыргын алырын хандырган.

Амгы үеде хойжулар бот-боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан, чаңгыс баш мал-даа чидириг чок ажаан алыр дээш ажылдап турар.

О. ЧЫМЫ,
хойжу бригаданың бригадири.

Шүшпең чорук

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң партия организациязының хуралынга ажыл-агыйда мал кыштагладыышкынының байдалын чугаалажып көрген.

Колхозтуң зоотехниги эш И. Семёнов малчыннарга кончуг ховар баар аалчы болуп турар. Сүт-бараан фермазының коллективинде зооветеринарлыг өөредилге бо үеге чедир эгелевээн. Ол фермага 200 инек турар чаа кажааны ийи чыл ажыг үеде тудуп келзе-даа, ам-даа дооспаан, ынчангаш 50 ажыг инек ам-даа даштын, чадагай кажаа иштинде хонуп турар. Фермада суггат дыка четпес тургустунган: 600 ажыг инекти беш-ле метр хире оңгачага суг кудуп ижиртип, барык чартык кезии суг ижип чадап, иткилежип туруп-туруп, чоруп турар.

Малчыннарның ажылының квартал аайы-биле түңнелдерин үндүрбейн, оларга немелде ажыл төлевирин ой-шаанда төлеп бербейн турар. Эткир инек фермазы тургузар дугайында айтырыгны эш Семёнов тургузуп турза-даа, бо ажылды кончуг шүшпең болгаш аамай эгелеп турар.

Мал чеминиң сөөртүлгези дыка хожудап турар. Колхозта бар 35 тракторнуң үүгле 9-зу, 18 автомашинаның үүгле 4-түү шимчеп чоруп турар. Ажыл-агыйда бар гаражты септеп, чылыглаваанындан ында соок, ынчангаш шак донган тракторларны эртен соо-мурнунга от салып тургаш эргизип, мурнай ажылдай берген тракторлар өске тракторларны холеддир сөөртүп чоруп турда-ла, ажыл хүну эртип турар. Бо талазы-биле дорт харысалгалыг колхозтуң инженер-механиги эш П. Горбунов шүшпең ажылдап келген.

Колхозтуң малчыннарын чурттала бажыннары-биле хандырар ажыл ам-даа шуудаваан. Баян-Колда бир хойжу ам-даа өгде чурттавышаан. Малчыннарның чурттала бажыннары септеттинмээн болгаш үүгайлаттынмаан.

С. ДАҢГАА.

АДЫНГА ТӨЛЕПТИГ

Республика типографиязының аңгы-аңгы цехтери беш чылдың ийиги чылының бүдүрүлге программазын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбарткаш, цех бүрүзү алган бот хүлээлгелерин ай, квартал санында доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезинин цехтери ноябрьның планын база-ла ажыр күүсеткен. Ылаңгыя цехтер аразынга чарышка дептерлээр цех шылгараан. Олар бүдүрүлге планын 112 хуу күүсеткеш, шилчин чоруур кызыл тукту болгаш беш алыр хып турар сылдыстыы чаалап алганнар. Ол ышкаш парлаар база хол-биле болгаш линотип-биле өрүүр цехтер планын база-ла чедиишкинниг күүсеткеннер.

Типография коллективи ниитизи-биле ноябрьның бүдүрүлге онаалдазын 115 хуу күүсеткен. Ол ышкаш эрткен 11 айларның бүдүрүлге программазын 110,8 хуу күүсеткеш, бодунун бедик адынга төлептиг болганнар.

С. ТАМЧАЙ.

Кижилер, болуушкуннар, фактылар

Контрреволюция болгаш хоралакчы чорук-биле демиселдиң талазы-биле Бүгү-россияның онза комиссиязын (БОК-ту) Ф. Э. Дзержинский баштадыр тургускан хүнүнден бээр 50 чылын декабрь 20-де демдеглеп эрттирер. БОК-ту бистиң чуртувуска берге үеде тургускан. Албан черлеринге шаандагы хаан дүжүметтериниң хоралакчы чоруу кедерээн, иштики контрреволюцияның болгаш капиталистиг чурттарның разведкаларының ажылы идепкейжээн турган. Революцияның хөрзүнге ханы бердингени, бедик партийжи чорук, ажылчы коннарның калбак массалары-биле харылзаа болза, бистиң Төрээн чуртувустуң хей санныг дайзыннарын чылча шавар арганы БОК-ка берген. Баштайгы чекистерниң эрес-маадырлыг чоруктары тоол болу берген. Совет чекистер эрес-маадырлыг, улузунга, Төрээн чуртунга кызыгаар чокка бердинген чорукту Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында-даа, тайбың хүннерде-даа база көргүскен. Күрүнениң айыыл чок чоруунуң албан черлериниң ажылдакчылары БОК-туң ажылының үндезининде салдынган ленинчи бедик принциптерни ам-даа чайгылыш чокка сагып база хегжүдүп турарлар.

* * *

Декабрь 22 — Энергетика хүнү. Ол хүнну бистиң чуртувустуң амыдыралында улуг болуушкуннуң дугайында тураскаал кылдыр демдеглеп турар. 1920 чылдың декабрь 22-де Советтериниң VIII Бүгү-россия съездизи ажыттынган болгаш Россияны электрижидериниң төөгүлүг күрүне планын — ГОЭЛРО-ну бадылаан. 1,5 миллион киловатт ниити күүлүг каш он электростанцияларны тударын ол планда көрген турган. Ам Красноярск ГЭС-тиң үш турбиналарының күүзү ГОЭЛРО-нуң планында айыткан күүгче дең болуп турар. Ленинчи планның боттаныышкынындан совет энергетика эгелээн. «Коммунизм дээрге, Совет эрге-чагыргага бүгү чурттуң электрижидилгезин катканы ол болур» деп, ленинчи сөстер азжок улуг энергетиктиг тудугларда боттанган. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын өстүрерин хандырар төлээде, энергетиканы мурнадыр темпилер-биле хегжүдүп турар. Бир эвес 1967 чылдың бүгү үлетпүрүнүң ниити продукциязы 1913 чылдыы-биле деңнээрге, 71 катап көвүдээр болза, энергетика — 300 катап өзер! Эрткен чылын Совет Эвилелинге 545 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген. Ол болза, Англия, Франция болгаш ГФР-ни катай алырга, оларныындан дыка ажыг дээни ол.

* * *

45 чылдың мурнунда, 1922 чылдың декабрь 30-де Советтериниң I Бүгү-эвилел съездизи Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны болгаш Керээни хүлээп алган. ССРЭ-ниң тургустунганы социализмни тургузарының ленинчи планының чардынмас кезии болган. Ленин делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң үлегерин, өске улустарга чижекти тургустунуп турган Совет Эвилелинден көрген. В. И. Ленин аар ааран ужурунда съездиге олуржуп шыдаваан. Ынчалза-даа ооң идеялары делегаттарның ажылынга удуртулга болган. Ленинчи национал политиканы амыдыралга боттандырганының ачызында, Коммунистиг партия бистиң чуртувустуң бүгү нацияларын болгаш улустарын каттыштырып, оларның акы-дуңма кады ажылдажылгазын быжыглаан, Совет Эвилели күчүлүг социалистиг күрүне болу берген. Ол-ла хүн, 1922 чылдың декабрь 30-де, Москва хоорайны ССРЭ-ниң найысылалы кылдыр чарлаан.

* * *

Декабрьның ийиги чартыы бистиң чуртувустуң амыдыралында өске-даа чугула хүннер-биле база демдеглеттинген. Казань университединиң студентилериниң революсчу хуралынга В. И. Ленинниң киришкен хүнүнден бээр 80 чылы декабрь 16-да болур. Ол хурал болза, В. И. Ленинниң революстуг ажыл-чорудулгазының эгези болган. Украинага болгаш Ыракы Чөөн чүктүң девискээринге Совет эрге-чагырганың тургустунганын чарлаан хүнүнден бээр 50 чылы декабрь 25-те болур. 1917 чылдың декабрь 27-де Бүгү-россияның Төп Күүсеичи Комитеди банкыларны национализастаар дугайында Декретти хүлээп алган. 1917 чылдың декабрь 31-де Улус Комиссарларының Чөвүлели Финляндияның күрүне талазы-биле хамаарышпас чоруун хүлээп көөр дугайында Декретти хүлээп алган.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

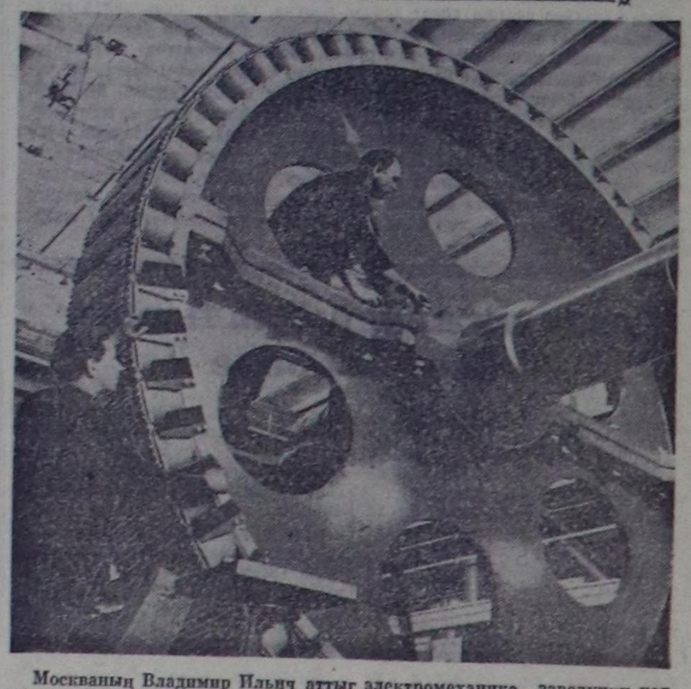

Москваның Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунуң коллективи беш чылдың ийиги чылын чедиишкиниг доозуп турар. 100 киловольт ажыг күчүлүг электри-шимчедикчилериниң чаа он хевирлерин заводта шиңгээдип ап турар. ЧУРУКТА: улуг электромоторлар эптээр цехте, Слесарь-эптекчилер И. С. ЯРИН, В. Д. МАСЛОВ олар 20-ги габариттиң электри-шимчедикчилерин эптеп турлар. Ындыг моторлар 50 ажыг тонна деңзилиг болгаш оларны одалга-биле ажылдаар электростанцияларга ажыглаар.

В. КУНОВ биле А. СТУЖИННИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң консультациявыс

АЙТЫРЫГЛАРГА ХАРЫЫЛАР

Ажылчынларның база албан-хаакчыларының шөлээлээнде база аарыг-аржыкка таварышканда ажыл төлевирин алырының дугайында айтырыгларны салган чагаалар редакцияга кээп турар. Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилелдериниң Бай-Тайга райкомунуң даргазы Н. Суглай-оолдуң редакцияга чагаазында айтырыгларына облпрофчөвүлелдиң юрист консультантызы эш Э. Оюннуң харыызын парладывыс.

Айтырыг: Ажылчын азы албан-хаакчы кижи шөлээлеп турган, аарый бергенде анаа бюллетень бээр бе?

Харыы: Ажылчын азы албан-хаакчы кижи эвлечеглиг азы немелде шөлээзинин үезинде аарыг-аржыкка таварышканда, эмчиниң берген бюллетенинге үндезилээш ниити чурум ёзугаар ажылының төлевирин бюллетеньде айытқан хүннер ёзугаар алыр. А аарыг турган хонуунга дүүштүр шөлээзин үзадып бээр азы өске хуусааже шилчидиптер. Ажылчын азы албан-хаакчы кижи төлевир чок шөлээге турган, ааран таварылгада бюллетень ёзугаар акша төлевир албас. Бир эвес ажылга үнер хүнүнден эртпин аарый берген болза, ам ол хүнден эгелеп акша төлевирни алыр. А шөлээзин узаттырып алыры үстүнде таварылга-биле дөмей.

Ажылчын азы албан-хаакчы кижи эвлечеглиг шөлээзинин үезинде бертик-бежелге таварышканда, ниити чурум ёзугаар баштайгы беш хонуун санатпайн (эмчи бюллетеньни база ынчаар бээр), бюллетень ёзугаар ажылының төлевирин санаттырып алыр болгаш шөлээзин узаттырып азы шилчиттирип алыр эргелиг. Төлевир чок шөлээ үезинде бертик-бежелге таварышканда ажылының төлевирин ажылга үнер ужурлуг турган хүннүнден эгелеп санадып алыр.

Айтырыг: Ажылчын азы албан-хаакчы кижи бир организацияга, албан черинге үш айдан өрү бир чылга чедир ажылдавайн ажылындан үнген азы өске ажылче шилчээн болза, ол кижиниң санажылгазын канчаар кылырыл?

Харыы: Ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдап турган үезиниң (үш, тос-даа ай болза), шөлээ шалынын алыр эргелиг. Ол кижиниң ажылының аайы-биле шөлээзи чылда каш хонук болуурун чылдың он ийи айынга үлепкеш, бир айга каш хонук онаажырын барымдаалап, ажылдаан үезинге дүүштүр шалың акшазын төлеп бээр. Чижек кылдыр алыр болза, чылда 24 хонук шөлээлиг кижи үш ай ажылдааш, алды хонуктуң шөлээ акшазын алыр.

Айтырыг: Ниити ажыл стажы үш чылдан өрү, а хамаарышкан организацияга, албан черинге каш ай ажылдааш, хоойлу ёзугаар декреттей бергенде, ооң баштайгы 20 болгаш 28 ажыл хүннерин канчаар төлеп бээрил?

Харыы: Саттанган болгаш боажан хөрөөжен кижиниң бюллетень ёзугаар ажылының төлевирин санап бээрде, ол черге кайы хире ажылдаанын барымдаалавайн, а үзүктел чок ажылының стажын барымдаалап төлеп бээр.

Айтырыг: Декреттиг шөлээ алыр хуусаазын эрттирипкен хөрөөженнерге бюллетень бээр бе, а бээр болза кандыг хуусаалыгыл?

Харыы: Декреттиг шөлээ алыр хуусаазын эрттирипкен таварылгада херек кырында эрткен хонуунуң саны-биле бюллетенин үзадыр болгаш ажылының төлевирин санап бээр. Декреттиг шөлээзин эрттирипкенде ынча, мынча хонукту төлеп бээр деп кызыгаардаашкын хоойлуда чок.

Айтырыг: Үзүктел чок ажыл стажын канчаар санаарыл?

Харыы: ниити ажыл стажындан үзүктел чок ажыл стажы ылгалдыг. Ажылчын азы албан-хаакчы кижи чаңгыс албан организация черинге үр үеде доктаамал ажылдазын дээш немелде акша төлевирни, шаңнал-деткимчени көргүзер сорулга-биле үзүктел чок ажыл стажы деп айтырыг тургустунуп келген. Ындыг-даа болза, амгы күштүг болуп турар хоойлу ёзугаар үзүктел чок ажыл стажын үревезин көрген, бир ажылдан өске ажылче шилчээн, өске ажылга соңгуттурган, өске ажылче шилчип көшкен, кадының байдалы-биле өске ажылче шилчиттирген, өг-бүлезиниң аайы-биле ажылындан үнген, бодунуң күзели-биле ажылындан үнген дээн ышкаш өске-даа хөй-хөй таварылгалар бар. Ажылындан бодунуң күзели-биле үнген, өске ажылче шилчээн кижилер бир ай хуусааны эрттирбейн өске ажылга кирип алган болза, ооң үзүктел чок ажыл стажы хевээр артар. Үзүктел чок ажыл стажын көрүп алыр кол документ болза, күш-ажыл дептери болур.

Айтырыг: Албан организация черинге кандыг таварылгада ажылдан келген кижини шилчип келген дээрил?

Харыы: Практика кырында хоойлу ёзугаар кайы-даа албан организация чери ажылчын, албан-хаакчы кижи бүрүзүн ажылга хүлээп алыр болгаш хостаар. Ийи албан, организация черинин удуртукчулары аразында дугурушкаш, ажылдакчыны бир бүдүрүлге черинден өске бүдүрүлге черинче чорударын өске ажылче шилчидери дээр. Шилчидилге чангыс ай болгаш аңгы-аңгы албан организация черлериниң аразынга болуп болур. Ажылчынны, албан-хаакчыны өске албан организация черинче шилчидерде ыяап-ла ооң бодунуң чөпшээрелин алыр. Ажылдакчының чөпшээрели чокка удуртукчулар боттары ындыг шилчилгени кылыр эрге чок. Ынчаар шилчип келген кижиниң үзүктел чок ажыл стажы үзүктелбес.

ДАШТЫКЫДА ДАШТЫКЫДА ДАШТЫКЫДА

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXII сессиязы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Декабрь 13-түн кежээзинде бодунуң пленарлыг хуралынга КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXII сессиязы Тускай политиктиг комитеттиң сүмелеп кииргени Мурнуу Африка дугайында айтырыгның талазы-биле резолюцияны хүлээп алган. Резолюция мурнуу-африка ёзу-чурумнуң чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказын шыңгыы буруу шаап, Мурнуу Африкага хамаарыштыр экономика талазы-биле хоруушкуннуң хемчеглерин алыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын шыңгыы күүседир деп, делегейниң бүгү күрүнелерин кыйгырып турар.

Резолюцияны 89 бадылаашкын-биле хүлээп алган. 2 төлээ удур бадылаан болгаш 12-зи бадылаарындан дадагалзаан.

КНО-нуң экономика хөгжүлдезиниң ийиги декадазын болгаш өөредилгениң делегей чылын эрттирер дугайында Ийиги комитеттиң сүмелеп кииргени резолюцияларны Кол Ассамблея 102 бадылаашкын-биле хүлээп алган, 1 төлээ бадылаарындан дадагалзаан.

Бирги резолюция 70 чылдарның декадазын КНО-нуң экономика хөгжүлдезинин ийиги декадазы кылдыр чарлааны-биле холбаштар бүгү айтырыгларны бодунуң XXIII сессиязынга чугаалажып көөрүн болгаш ол декадада КНО-нуң ажыл-чорудулгазының программазын хүлээп алырын Кол Ассамблеяга сүмелеп турар. Ийиги резолюция 1970 чылды делегей өөредилгезинин чылы кылдыр чарлаарын саналдап, ол чылда ажыл-чорудулганың программазын белеткээр айтырыгның талазы-биле сүмележилгени КНО-нуң чогуур органнары-биле болгаш делегейниң өске-даа организациялары-биле чорударын КНО-нуң чингине секретарындан дилеп турар.

Кол Ассамблея Тускай комитеттиң сүмелеп кииргени тайбыңны деткиир талазы-биле КНО-нуң хемчеглери-биле холбашкан айтырыгларның дугайында резолюцияны 96 бадылаашкын-биле хүлээп алган болгаш бир төлээ удурланган, 5 төлээ бадылаарындан дадагалзаан. Бодунуң ажылын үргүлчүлээрин, а ол ышкаш КНО-нуң Уставын ёзугаар тайбыңны деткиир талазы-биле КНО-нуң хемчеглерин күүседиринге негеттинер техниктиг чепсектерни болгаш ажылдакчыларны КНО-нуң кежигүнү күрүнелериниң хандырары-биле холбашкан бүгү айтырыгларның дугайында илеткелди белеткээш, Кол Ассамблеяның XXIII сессиязынга көрдүрериниң киирерин 33-түн Тускай комитединдин резолюция дилеп турар.

Атомнуг энергияны тайбың ажыглаар талазы-биле чаа делегей конференцияларын КНО-нуң кежигүнү чурттарның болгаш ооң тускай-жытқан албан черлериниң киржилгези-биле эрттирер дугайында резолюцияны Кол Ассамблея бадылаашкынның хөй нуруузу-биле база чүүлдүг деп санаан. Конференцияны 1970 азы 1971 чылда эрттирерин айытқан.

Каттышкан Нациялар Организациязының бүгү талазы-биле чогумчуладыг болурунуң принциптерин барымдаалааш, БССР, Бурунди, Гвинея, Конго (Браззавиль) болгаш Непал атомнуг энергияны тайбың ажыглаар талазы-биле конференцияның ажылынга киржир кылдыр бүгү күрүнелерни чалаарын Кол Ассамблеяга саналдаан.

Аныяк республика—КНО-нуң кежигүнү

НЬЮ-ЙОРК. Мурнуу Йеменниң Улус Республиказы КНО-нуң чаа кежигүнү болган. Ам делегейниң ол организациязында 123 чурт бактаап турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязы Англияның колониалдыг дарлалыындан мырыдай чоокта чаа хосталган ол аныяк республиканы КНО-нуң кежигүнүнге чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ГРЕЦИЯДА БАЙДАЛ

АФИНЫ. СЭТА-ның корреспондентизи А. Семиниң дамчыдып турары болза:

Төп Грециядa турар болгаш хаанга шынчы шериг кезектери декабрь 13-те Афины чазакка удур үймээнче көдүрлүп үнген. Константин хаан ол эртен Ларисага чеде берген болгаш мээң хөделиишкинимни деткип көрүңер деп, грек улусту болгаш армияны кыйгырган. Эрге-чагырганы менээ чайлап бериңер деп, полковниктерден хаан негээн. Чамдык дыңнадыглардан ап көөрге, Ларисага Гаруфалиас баштаан чаа чазакты хаан тургускан.

Афины чазак ол үймээн-биле холбаштыр дораан хөделип эгелээн. Афиныда болгаш Пиреяда чугула стратегтиг черлерни контрольга алган. Полицияны болгаш жандармерияны дайынчы белен байдалга тургускан. Шериг эрге-чагыргазының шериглери белен байдалда киргеи. Үймээнниң удуртукчулары — 3-кү армия корпузунуң командири генерал Перидисс, штаб начальниги Видалис болгаш 20-ги танк дивизиязының командири Эссерман оларны тудуп хорудаан дугайын Афины радиозу чарлаан.

Апрель 21-ниң «революстуг комитеди» дөңгыракты хүлээп алган, хаан хүлээлгелерин күүседип эгелээн генерал Зонтакисти регентиге томуйлаан дугайын чарлаан.

Декабрь 13-түн кежээзинде Афиныга чаа чазакты тургускан. Камгалал министринге болгаш премьер-министрниң чанында министрге томуйлаткан полковник Пападопулос ол чаа чазакты баштаан. Премьер-министрниң оралакчызынга болгаш иштики херектер министринге бригада генералы Паттакосту томуйлаан. Полковник Макарезос таарыштырылга министриниң албанынга хевээр арткан. Премьер-министр турган Коллиастың болгаш ооң оралакчызы Спандидакистиң хуу-салымының дугайын тускай дыңнадыгда айытпайн турар. Ынчаарга даңгыракты бөөриниң мурнунда-ла дашты-кы херектер министриниң хүлээлгезин күүседир деп саналды ам Брюссельде чорун турар Пипинелиске киирген. Регентиге даңгырак хүлээп алган чазактың оон өске составында өскерилгелер чок болган.

Хаанның талалакчыларының үймээнин баскан деп, афины чазак бадыткап турар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Афины радиозунуң дыңнадынын барымдаалааш, Рейтер агентилелдиң дамчыдып турары-биле алырга, Грециядa шериг эрге-чагыргазының ёзу-чурумунга удур Константин хаанның көдүрлүүшкүнү чедимче чок доозулган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Декабрь 14-те дыка эрте турда Константин хаан бодунуң өг-бүлези-биле кады хууда самолёдунга олурупкаш, Грециядан Римче ужудуп үнүпкен деп, АП агентилел дыңнадып турар. Аэродромга хаан кандыг-бир медеглел кылырындан ойталаан.

Лариса болгаш Соңгу Греция-биле харылзаа катап тургустунган. Ларисада шериглер Афиныда башкарыкчы чазакка боттарының хамаарылгалын медеглээн деп, Афины радиозу декабрь 14-те дыңнаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, грек хаан Константинни дүжүлгеден дүжүрген болгаш «оралакчы хаан» бригада генералы Георгиос Зонтакис-биле солаан деп, Афины радиозу декабрь 14-түн дүнезинде чарлаан.

Мурнуу-вьетнам патриоттарның халдаашкыны

ХАНОЙ. Мурнуу Вьетнамны хосталарының Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары декабрь 6-да Куангчи можунуң соңгу талазынга америк далай чадаг шериглериниң бет роталарынче халдаашкын кылган болгаш 220 америк солдаттарны сандан үндүрген деп, вьетнам информация агентилели Хосталга агентилелдиң дыңнадылын барымдаалааш, дамчыткан.

Ол-ла хүн мурнуу-вьетнам патриоттар Зиалинь районга америк далай чадаг шериглериниң ийи ротазынче халдаааш, 50 ажыг солдатты өлүрген болгаш балыглаан.

(СЭТА).

Дагомеяда байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Юнайтед Пресс Интернэшнл агентилелдиң корреспондентизиниң Котонудан дыңнатканы-биле, Дагомеяның профэвилелдери бүгү чуртка ажыл соксадыышкынын чарлаан. Сөөлгү хүннерде Дагомеяга башкылар, хуу бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары, а ол ышкаш почта болгаш телеграфтың ажылдакчылары ажыл соксаткан. Профэвилелдериниң чоокта чаа хорудаттырган удуртукчуларын хостаарын, ажыл төлевирин бедиде-рин болгаш «национал эп-сеткил каттыштырылгазының үндүрүүн» дүжүрерин ажыл соксатканнар негеп турар. Дагомеяның чаза ажыл соксатканнарга чамдык дүжүп бериишкиннерже барып, чуртка ажыл соксадыышкынын болгаш профэвилел ажыл-чорудулганы хоруур дугайында бодунуң мөөң мурнунда үндүрген чарлыын күш чок болдурган.

Ынчаарга хоругдаттырган профэвилел удуртукчуларын хостап үндүрериниң чазак ойталаан дээрзин Котону радиозунуң дыңнадымында демдеглеп турар.

Уругвай чазактың декреди

МОНТЕВИДЕО. Уругвайның чаза «Эпока» болгаш «Соль» солуннарны хаар дугайында, а ол ышкаш Уругвайның Социалистиг партиязын болгаш «Эпока» солун-биле холбаалыг чамдык политиктиг белүгледдерни дүжүрер дугайында декретти хүлээп алган.

Декрет ол белүгледдериниң чамдык удуртукчуларын болгаш «Эпока» солуннуң ажылдакчыларын тудуп хоругдаарын чөпшээреп турар.

«Популлар» солуннуң бодалы-биле алырга, чазактың декреди Уругвайда демократтыг хосталгаларга соңгуну таварыштырган.

(СЭТА).

СИРИЯНЫҢ ЧОНУНУҢ САНЫ

ДАМАСК. (СЭТА). Тускай сан-мөдээлерни ёзугаар алырга, Сирияның чонунуң саны 5.761.449 кижи болуп турар деп, Сана сирия агентилел дыңнаткан. Ам чурттакчы чону чартын миллион кижиден ажып турар ийи хоорай чуртта бар: Дамаск хоорайда—618.457 болгаш Алеппо хоорайда—578.861 кижи. Чыл бүрүде чоннуң ортумаа-биле немелде өзүлдезин барымдаалааш, статистика 1968 чылдың төнчүзүнде Сирияның чону 6 миллион кижиден ажар боор деп бодап турар.

ТАИЛАНДЫНЫҢ ЧОНУНУҢ САНЫ

БАНГКОК. (СЭТА). Чоннуң сөөлгү чизезиниң көргүскени-биле алырга, Таиландының чонунуң ниити саны 31.848 муң кижи болган дээрзин иштики херектер министерствозу чарлаан.

Бангкоктуң чону 2.182 муң кижи болган.

Гвинея республиканың найысылалы Конакри. Тывыштан балыкчыларның эвэп кээп турары. Камера Пресс — СЭТА-ның фотозу.

Одагларның өшкени

Мурнунда чылдарда Тес-Хемде «Ак-Эрик» колхозтуң төвүнге ыжын эртен үнүп кээрге суурнуң ол-бо талазында бажыңнар чанында одагларның ыжы бурулаан, чалбыраажы ыызаңнаан турарын хүннүң-не көөр турган. Ол одагларга чолаачылар дүне доңуп хонган машиналарын ажылдадып үндүрер дээш эргизип ап турганы ол.

Үстүнде чугаалаанывыс одаглар ам өшкен. Колхоз баштаар чери «Сельхозтехника» каттыжыышкынының районнар аразының салбыры-биле керээни чаргаш, чэрби беш машиналар кирер гаражты тутнаш, ону бус-биле чылыдар кылып каан.

Районнуң кедээ черинде эң дээре гараж туттунганы-биле одаглар өшкен болгаш чолаачыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

С. ТАМБА.

КЫРГАННАР „ДЫВААЖАҢЫ“

Шору эр апаргаш безин кижи амытан назылап кырааш, үгле доруктурган ажы-толунге азырадыр чүве ыйнаан деп билип чораан мен...

1952 ЧЫЛДЫҢ КҮЗҮ. Кызылдың башкы училищезинге башкылай берген мен. Тараа ажаар үе келген. Өөрөдилге эргелекчизи Г. В. Корнев кандыг башкының кайнаар баарын планнапкан. Мени Каа-Хем районунче чорудупкан. Сургуулдарым-биле кады башкы хар чаттыже шефтежип турдум. Ынчан Бүрен-Бай-Хаакта кырганнар бажыңын бир-ле дугаар көргеним ол. Ында дыштанып турар хоочушнарның кыраан назында чыргап турарын магадаан мен. Ол магалыг чыргалаң дугайында доп-дораан солунга бижиир деп турумда, бир-ле «болбаазын» дарга сургакчылап келгеш, ол бажыңның чанында бир өгүнү шуурупун чара тепкилеп каапкан. ол сыңзыг-мелегей чорук хөңнүм карартыпкан...

1967 ЧЫЛДЫН МАРТ. Каа-Хем районда Бай-Сооттуң кырганнар бажыңынга командировкалап чеде берген мен. Кол-ла херээм: 1911 чылда Тывадан Копту дайынынга киржип чораан, акы-дунма Моолду манчы-кыдат эжелекчилерден хостаар демиселге октуг-боолуг киржип чораан кырганнарның тоогулуг чугааларын чыып бижиирге турган. Шагшаанда Бай-Сооттуң алдын уургайынга мөөң акым кижи ажылдап турганын сактып келген мен. Ол шагнын бир чамдык бажыңнары артып калгыдаан. Ийи чалдапчак оорга бады келген. Оларның аразында хем бар. Ооң хүн бадар талазында мугулдур тепсек бар, ооң кырында кырганнар чурттаар бажың бар. Чери: еерин тайга бажы, шөлээн, арыг агаарлыг. Хоомай чүвези: муңчу буттуг кырганнар дораан таяр кадырзымаар болгаш түрээ хоочулуг кижилериң тыныжы кыскалаар бедик чер болган.

1967 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ. Кырганнар болгаш бертик-бежелдер чурттаар Хөндергейниң чаа туткан бажыңына чеде бердим. Ол черниң чону болгаш ында чурттаан кижилер ону «Кырганнар дываажаңы» дээр чүве чорду. Ол кайгамчык оранның турар черин эртем ёзузу-биле шилип алганын болгаш кыска хуусаада тудуп кылганын какысы чугаалап көрейн.

Улуг Хөндергей биле Аныяк Хөндергейниң аразында Даштыг-Кужур деп чер бар. Чайын каан хүннер боорга, ооң кужуру дээрге ак божаландыр сыстып үнүп келир. Ол орта та чеже катап хой, өшкү, инек кужурадып чордум ыйнаан. Арай чазыг инек суг кужурну хөлүн эрттир чигеш, ниити дагдаарап, кыска-кыска тыныштап, кудуруу-биле бодун боду кымчыланып турулаар чүве. Эртен, кежээ сын бажындан каккан арыг салгын ыяап-ла таварып эртер бир деспевиргей оймак бар. Кандыг-даа үер боорга, курган чыдып каар чер. Ооң барыын талазында кыжын, чайын доңмае кара суглуг хем бар. Долгандыр үнген үнүжү: кызыл-хараган, дыт, шивп, хадың, терек, чокпак-чокпак бора-талдар. Бир онзаланыр чүвези: кандыгдаа машина маңнап келир Хөндергейнин каалама оруунун бир «салаазы» «Кырганнар дываажаңы»-биле так тутчу берген. Ол оруктап кырганнарның амырмендизин айтырар дээн кижилер бо-ла четкилеп келир, чон-биле харылзажырда кедергей таарымчалыг.

ТУДУУНУҢ ТӨӨГҮЗҮ БОЛГАШ БАЖЫҢНАРЫ. 1965 чылын Хөндергейниң кырганнар бажыңын тудар деп шиитпир үнген соонда, ол-ла чылын бирээзинге-ле ийи аал иштп чурттаар ийи чурталга бажыңын туткан. 1966 чылдың февральда бирээзинге-ле бежен кижи чурттаар ийи кончуг улуг хүрең бажыңның тудуу эгелээн болгаш ол-ла чылдың күзүнүнде оларны барык доозупкан. 1967 чылда доозулган тудуглар: хлеб быжырар чер, машиналар гаражы, бир эвлечегде он кижи чайлыг кире бээр чупар-бажын, чэрби беш метр ханы чер иштинден соок кара суглуг үндүр сордуруп аар демир яндаңныг кудук база сайгылгаан оду кыпсыр тускай станция. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның кырганнары бо черге дыштанып кээп турарлар.

«ӨНЧҮЗҮ». Хандылап хайындырган тыва шайны черле кым ижиксевес боор! Эң ылаңгыя кырганнар сүттүг шай ижеринге хөлүн эртир сундулуг. Үгле күрүнеден чүве алырынче сагыш салбайн, харын күрүненің хөренгиаин бичин-даа бол, хумагалаарын бодап, «кырганнар дываажаңының» директору Монгуш Токтугу бичин «сүт фермазын» тургузупкан. Чеди саар инектиг, тускай кадарчылыг болгаш саанчылыг. Анаа олургаш, чалгаарай бээр, алызындан соок кежээ кырганнар бар, оларны эвилелдеп турган, бызаалар болгаш саар инектерни кыштап чиир чемин белеткеп аппан. Чазын бир гектар картошка база тарааннар, оозунуң дүжүдү чаагай болган, Столовой повары ол картошканың чемзинин болгаш чаагайын кайган турар. Оон аңгыда чиген чем артыын чон ажыглаарын бодааш, бичин «хаван фермазын» база эвилелдепкен. Он беш баш хаваннар өзүп, төрүп, семирип турарлар. «Чиир эттиң чаглыы херек» деп чүвени олар чылдың-на коргүзүп шыдаарлар.

КЫРГАННАР «ДЫВААЖАҢЫНЫҢ» ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮ. 1967 чылдың март бирээде Хөндергейниң кырганнар болгаш бертиктер бажыңын ажыктан. Ук нормазы үүе кижи дыштаныр. Ам ында орус, тыва каттышкаш, алдан беш кижи чурттап турарлар. Оларның он чедизи кырган иелер. Тывага чогум кажандан эгелеп дыштаныр чорук, тодаргайлаарга, дыштанып чер тывылганын орта ожааваан мен, чүү-даа болза Чедер курортун туткан соонда, бир чыл ажылдааш, бир ай дыштанып деп чаа бодал тывылган чадавае боор ийин оң. Шынын соглээрге, ядыы арат кижи хувискаал мурнунда «дыштаныр» деп соотү бүгү назынында адавайн чораан, кызыл-дустап чораан-па болгай. Чаңгыс чүве тодаргай: Октябрьның бежен харлаанынга тураекадып кылган — чоннуң кадының экижидер сорулгалыг туткан тудугларның Тывада бир көрүштүү Хөндергейниң кырганнар бажыңы ол болган дизе, черле хөлүн часпас турган боор. «Че кандыг-дыр, бо черге турарга?» деп кандай айтырыгны дорт кырганга салган мен. Олар харыы бергеш, бир домакты ыяап-ла боттарының чурттап эткен амыдыралындан барымдаа кылдыр киирер улус болду. Оларның сос-домаан барык ол хевээрзин артырдым, чүге дээрге чүвешиң шынын хажыдар хөңнүм чок.

ХОМУШКУ САНЧЫ-МИДИПОВИЧ ДАРЫМА, пар чылдыг, алдан сее харлыг, Бай-Тайга району, Шуй сумузу. «Дорт кижи аразындан чаасканн уштунуп чыдып калган кижи мен. Ийи кыс дуңмалыг мен, оларымның ажы-толу эңмежок. Сооолгу чылдарда «Мурнакчы» колхозка ажылдап чораан мен. Бо черге бо чылдың үш айда келген мен. Күрүне черинге азырадыр дээш келгеним ол. Назы улгады берген кижиге бо дег чыргал черле чок. Шаандан тура ядыы кижи мен. Өг-баш тикпээн кижи мен. Биеэде байлар холунга холечиктеп чораан мен. Аныяк назынымны холечиктеп эрттирген мен. Чозуту-Чагырчыга алды чылын хой кадарын келгеш, чаңгыс-даа хеп солуваан мен. Байның малын кадарын бээрге, үгле хырын тоттурар, ол-ла. Үгле мал дээш, чоруп-ла каар, ол-ла. Өскээр ойнаар-хөглээр чай бар эвес. Ам бо шагны черле үүү дээр! Чазак авыралы магалыг чүве-дир! Чаштарны-даа азыраар, кырганнарны-даа азыраар , кайгамчык шаг. Аъш-чемниң экизин үүү дээр, кижиниң туралаанын эккеп бээр. Биеэде арат кижи бир хүн үш катап орта чемненип чорбаан. Чеди хонгаш-ла идик-хевти солун кедип турар: хирлиг хепти, ак чоорганны дужаап бээр, арыг хепти хүлээп алыр. Артында чыдар орун безин быржыыпактыг. Биеэде арат кижи черле мындыг чыргал корбээн. Бир өрээлге үш кижи чурттаар чүве-дир. Чырык, чылыг. Кижиниң ёзулуг дыва-ажаңы ораны бо-дур, чазак кежиин четтирип, кыраан назында магалыг чыргалды көрүп чор мен!»

АНАСТАСИЯ ТИМОФЕЕВНА КИРИЛЛОВА, 58 харлыг, Тывага 1952 чылын келген. «Бир оглум Чербиде чолаачылап турар. Бодум ол черге чурттап чораан мен. Оглумдан чагааларны үргүлчү ап турар мен. Бо черниң агаары кончуг арыг-дыр. Чери чавыстыр. Бойдузунуң чаражын бат кайгаар-дыр мен. Түрээм бурттулаар хоочулуг кижи мен, оом бо чавыс черге келгеш, ала-чайгаарла чиде берди. Почта база дораан келир, ыңай-бээр аргыжарда эптиг, машина оруунуң чанында чер-дир. Кырганнар бажыңын маңаа тудар деп эң-не баштай кым сапал үндүржүк ирги, ол кижиге чүлдү-чүрээм ханыгындан оорүп четтиргеним илередип ор мен! Өрээлдери бичин-бичин, үзүкүзүк, соңгалары хыраалавае, шалазындан соок кирбее. Кырган кижиниң чыргаар, дыштанып база хоочузун үзе эмнедир бүгү-ле эки чүвелер мында бар-дыр».

КУУЛАР БАЯН-МӨҢГЕ ОГЛУ ДАВАА-СҮРҮҢ, 63 харлыг, «Чыраа-Бажы» совхозка ажылдап турган, үжеп чылдарның эгезинде арат Чазаанга удурланган самыышларны базарынга идепкейлиг киришкен. «Кыраан назында магалыг аас-кежикке таварыштым. Ажыл кылып албас апаргаш, кырганнар бажыңынга келген кижи мен. Магалыг чүве-ле-дир. Аттынып-чаңчаар кижи чок-тур. Адын безин билбезим амданныг чемнерни чип, арыг хепти кедип тур мен. Бистиң черниң уузу мындыг эки черге черле чурттап чорбаан. Бо эки чурталга дугайында дүжеп-даа корбээн мен. Эмчи дүрүмү-биле чурттаар. Кижиниң кадының үргүлчү шинчип, хыпаан турар. Арай хоомай чүве болза, сээден кижилерни оларның аарының эмнээр черже чоруттпайн, бээр—кадык болгаш дыштанып турар кырганнар аразынче салчап чоруда каапкан чүүлдер бар. Бир бажыңга дың кара чаңгыс сээден кижи турып алгаш, эртемниг эмчилериниң доктаадын каан чурумунга-даа чагыртпас, сестра уругларны-даа ожаап тоовае, туралаанын кара туразында кылыр, чемненир өйде чоргүлээр, удуур шакта ырлап турып бээр, бо-ла кончуг халаданчыг-дыр. Кижи бүрү дыштаныр черниң чурумун шыңгыы сагыыр болза, чүүлдүг турган боор. Солун, сеткүүлду үргүлчү помчуп берип, делегейде чүү болуп турарын үргүлчү тайылбырлап берип турар-дыр. Школаның ооренникчилери ой-ойде келгеш, ырлыг-шоорлуг концертти үндүрүп берип турар-дыр. Кырганнарны мынчаар азыраан турар компартия, Совет чазактың ачы-авыралын черле чүге деңнээр боор ону!»

САТ СҮРҮҢ-ООЛ ОГЛУ ТУРАН-ООЛ, 58 ХАРЛЫГ. «...Ук шаанда маңаа торуттунген кижи мен. Авам мени божаан соонда, ол хонуп чорда, кожер ужурга таварышкан. Авамны улус Өвүрже бир кижиге аппарып берип чораан. Олар арт кырынга үнүп келгеш, чоткан хатка таварышкан. Бүккүлээжим кончуг доңган кижи-дир мен. Кавайны чежиптерге, мөөң чыткан черим бир-ле ак шаң болган дижир чүве... Ам мен чыргалаңны көрүп чор мен. Сестралар чедер-тудар, ажын-чемин эккеп бээр, орун-дожээн эдип бээр, идик-хевин кедирип бээр, шуут олурту азырадып ор мен. Карак-корбестерге чазактын авыралы бо-ла-дыр. Моон артык чурталганы кижи тыппас!»

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН

ПЧЁЛКА

Сибирьнин кол оруу бистин суурувус таварын эртер. Дүне, күндүс ол орук-биле бараан сөөрткен коштуг тергелер чөөн чүүкче демирден кылган херекселдерни, а дедир—кыдат барааннар — шай, торгу, ховар чүүлдер, амданныг чемнерни сөөртүп турган. Чайын ол оруктап чөөн чүктен мун-мун аттар, инектер шуужа-ла бээр.

Мээн харым он чаа ашкан. Кан хемге эштип-эштип, суурнуң бичип оолдары бистер хемнин ол чарыындан кежирген малдарны улуг сонуургал-биле хайгаараар турдувус. Кежирген малдың кол нуруузу—аажок улуг мыйыстарлыг болгаш коргунчуу сүргей бугалар. Элээн каш сүрүкчүлер алгы-кыцкы-биле сугже киреринден диттинмейн турган малды хемче чыгап, кымчыланган тур. Иткилешпишаан, бугалар хемнин сыык чери-биле коргакорга бурунгаарлап, хандыр кире бергеш, кайы ыракка дыналдыр бустап каап кежип кел чорааннар. Баштайгы эвлчегнин бугалары бистин талавыста эрик кырынче үнүп келдилер. Даг дег улуг мыйыстарлыг амытаннардан корткаш, оолдар бистер, кушкаштар ышкаш, то быдарай маңнажып, огород херимнериниң артынга чаштына бердивис. Оон-даа ыпайлай бээр бе дээрге, ыядынчыг — ындыг кортук болурга, улус кочулай бээр болгай. Оон кадында бугаларны чоокта каруксаривис бала хөлчок.

Ийиги эвлчегнин бугалары хемнин эн терен черинге болдунчуп алгаш, мөөрээш туруптулар. Каккылашкан мыйыстарның дыыртканнын турар шимээни-даа дынналыр. Оларның хөй кезии дедирлениптилер. Ындыы чартыында сүрүкчүлер бугаларны сугже киир ойлады бердилер. Ынчаар орта ийи хүрен буга сугну куду айыылдыг черже салдап бадыпты. Сүрүкчүлерниң аразындан бир аттыг дидим кижи оларны эзрибиле сугже дарый халдып кирипти. Аът сугнуң терен черинге баргаш кээп дүшкеш, сугдан үнүп кээрге, сүрүкчү аттың кырындан андарды бергеш, оон челинден сегирип алды. Аът хенертен сонгу буттарының кырынга туруп келгеш, дедир бадарда, сүрүкчүну хөме алгаш барган. Сугга дүшкен кижинин бажы ийи катап караш кынгаш, оон шуут көзүдеди.

— Дүже берди! Дүже берди!— дээн үннер паромдан болгаш эрик кырындан дыналды. Ынчалда-даа ойу эрткен болду.

Кежээликтей бис он ийи хире харлыг оолду эскерип кагдывыс. Эрик кыдыындан сугже көрбүшаан, оол кымдан-даа ыятпайн өөнөйндүр ыглап олурган. Бис ону долгандыр чыглып келгеш, көрүп тур бис. Бистин чанывыс-биле сүрүкчүлернин бирээзи аттыг эртип чыда, алгыра каапты:

— Эй, Пичиолка! Маңаа артып каарың ол бе? Ачан сугга дүжүп калган болгай... Боду бруулуг—хөлүн эрттир дидим кижи-дир ийин...

Оол аңаа харыы бербейн, сугга дүжүп өлген ачазының бажының сөөлгү катап караш дээн черинче чиге көрүп алган олурган.

Чыглып келген оолдарның арызынга маргылдаа үнген:

— Бо оол эвес, кыс кижи ышкажыл!—деп, бирээвис мындыг.

— Көнгүс кыс эвес, оол ышкажыл!

— Көрүкердаан: чаштыг кижи-дир. Канчап кыс эвес боор!

Бистиң бирээвис демги оолдан айтырды:

— Сен оол кижи сен бе, азы кыс бе?

Оол ыглаарын соксаткаш, туруп келди. Улуг кара карактарыбиле бисче көргеш, кударгай харыылады:

— Оол кижи мен, мени Пичеоол-ла дээр.

— А бажың дүгү чүге кыстарныы ышкаш чүвел—узун! Кыдат кижи сен бе?

— Чок. Тыва кижи мен—деп чоргаар харыылаш, ол чажын алыштарынга чажырып алды.

— Кала чурттаар сен ам?— деп, Юсуп дээр аттыг оол татар дыл кырынга айтырган. — Өөрүн сени каапкаш чоруй барганнардыр. Чем чиксеп тур сен бе?

Оолдуң караанда өөрээни илдеп апарды. Юсуптуң холун сегирип алгаш, ол бодунуң дылынга кончуг дүрген пыдырадыр чугаалапкан. Юсуп оолче топтап көрбүшаан, бажын чайгаан. Оон чүну чугаалап турарын билбээни-ле ол боор. Оон ол оолдарга чугаалаан:

— Хөйну билип шыдавадым, бичиини билдим-не. Та чүү кижи ыйнаан, билбедим.

— Мээн чуртум дуу-у ында, ыракта, бедик-бедик даглар артында. Бисти урянхылар дээр. Ядыы улус бис. Мен хөлечик, ачам база бай кыдаттың хөлечии—деп, оол бакка-сокка орустап чугаалапты.

—Биске бараалы че. Мээн авам эки кижи, сени чемгерип каар — дигеш, Юсуп оолду четкеш чоруткан.

Бис оларның соо-биле дистинчиптивис. Бар чыда шупту мынчаар дүгүржүп алдывыс: Пчёлка деп адап алган эжиске дөгере дузалажыр, картошкадан-даа, хлебтен-даа эккеп берип турардыр.

Шупту уругларга ынак Юсуптуң авазы Пчёлканы сандай кырынга олуруткаш, оон баарынга дөй таваккa мүн куткаш, эвдээ аажок чугаалаан:

— Чемнен, оглум. Өскүс кижидир сен, бистиң суурувуста төөлдерин бар өвес. Амдыызында бистиинге чурттап тур, оон кайнаар баарың көсту-ле бээр ыйнаан. А чажыңны кестирип каавыт, оон башка оолдар сени амыратпас: кочулай бээр...

Дөрт хире чыл эрте берген. Пчёлка даңгаар Юсуп сугга чурттап турган. Оон ажыл-агыйга дузалаары аажок: сиген-даа кезерле, тараа-даа ажаар, ыяш-даштаар-даа. Оон өскени каракка илдеп. Юсуп биле Пчёлка он алды харлаптарга, Юсуптуң ачазы Хасан Закиров ийилдирзинге дүүргелер садын бергеш, удавас оларны тайгаже аңнап чорударын аазаан. Оолдар бистер Пчёлка-биле кончуг таныжар турдувус. Ол биске тос чадырлардыг, кидис өглерлиг чараш мыйыстарлыг ивилерлиг чуртунуң, оон чонунуң хлеб эвес —тараа, арбай, сүт, эт-биле амыдырап турарының дугайында хөйну чугаалап бээр турган.

Күс дүжүп келген. Оон ийи оглун—Юсуп биле Пчёлканы— аннаарда эдертип алырын Хасан дуржулгалыг аңчылар-биле дугуржуп апкан. Юсуптуң авазы оолдарынга кадырган эт, хлеб болгаш үс белеткеп берген. Хасан

В. ЕРМОЛАЕВ.

оолдарын тайганың эдээнге чедир аттыг чедирип каан. Оон ыңай олар хаактыг чорупканнар.

Бир ай эрткен. Оолдарның чаныр келир үеи база эртип бар чораан. Ол чылын диин хемнер уннарынга турбаан, тооруу хөй тайга баштарынче кеже бергени ол боор оң. Бистин Кан хемивистин бажы Ак-Дагларже шөйлүп үне берген. Өске хемнер база-ла ол Ак-Даглардан агып чыдарлар. Диинневишаан, оолдар ол Ак-Даглларже үнүп келгенин барык эскербейн барганнар.

Бир кежээ олар ыраккы дагда от кызаңайныр турарын көрүп каттаннар. Даартазында олар анда чедерин шиитпирлээннер.

Дүүш үеинде Юсуп биле Пчёлка ивилиг ийи аңчыга ужурашканнар. Тыва кижилерни көрүп каан, Пчёлканың амыраарын канчаар ону! Ынчалза-даа ол бодунуң чонунуң чаңчылын утпаан: оларның моюнунче шурай бербээн, алгырбаан, кышкырбаан — таваар мендилешкеш, ан-мен, ыткуш дугайындан хөөрежип эгелээн. Кежээ дөртээлээ чаңгыс черге кээп удуп чыдып алганнар. Ивилерлиг ийи кижи эртенинде ан-мениниң кежин чудургеш, калбак хаактарын кедипкеш, ивилерин четкеш, ыңай хемчигештер, кара-суглар эдерип бадыпканнар.

Пчёлка оларның соонче дыка ур кайган алгаш турган. Ол эртен Пчёлка аңнаваан. Хып чыткан отче ыыштарны октап каап, оон чалбыраажынче соксаал чок көргеш олурган. Оон соонда шоодайының аксын чешкеш, өлүрүп алган дөрт кижин Юсуптуң баарынга салгаш:

— Менээ ажынма, Юсуп. Мен мынаар чоруй барайн—дигеш, Пчёлка ивилерлиг аңчыларның чоруй барган үүнда талыгыр ыракта көгерип чыткан сыннарже айыткан: — Мээн чуртум, мээн өөм, мээн авам, мээн кыс дунмаларым ында... Бо киштерни ававыска аппарып бер. Бүгү чурттаргам иштинде ону утпас мен— ынчаар дамчыт. Силерниң өөнерге эки чурттап турган болзумзаа, эрткен чылдарның дургузунда чаңгыс күзел мени өөйлеп чораан: төрээн черимге эвэ келгеш, төрээн немни, төрээн чонумну, төрээн хову, дагларымны, төрээн Улуг-Хемимни көрүксээш, чүрээм саарзыктаныр чорду. Чоруптарым бо. Сээн часкаан артпазынны билир мен—моон ийи верста черде сээн ачаның өөнүктериниң одаа бар.

Пчёлка хаактарының багларын дынзылып, ооргазында шоодайын эде шелгеш, Юсупту дынзыг кусактаан. Оон соонда даянгыыштары-биле ыяк иттиипкеш, чылыг хүн караанга имирере берген чыткан дагларның уунче хап бадыпкан.

Номчукчу ном дугайында

„ОРУС-ТЫВА ЧУГААЛАР НОМУ“

Тыва дылды шинчилеп өөрениринин талазы-биле эвээш эвес ажылдарны Тываның дыл, литература болгаш төөгүүнүң эртемшинчилел институтундан аңгыда Кызылда күрүнеңиң башкы институту кылып чорудуп турар. «Орус-тыва чугаалар номун» институттуң тыва дыл башкызы Елизавета Боракаевна Салынмаанын авторлааны-биле үндурген.

Сөөлгү чылдарда бистин республикада тыва дылды улуг хандыкшыл-биле өөренип, тыва дыл кырынга албан-ажыл кылып чоруур орус болгаш өске-даа нацияларның төлөөлери хөй. Ынчангаш ук ном ол эштерге чугула ужурдузалыг болуру чугаажок. Ылаңгыя колхозтарга болгаш совхозтарга өске нацияның тускай эртемниглеринге үндезин чурттакчылар-биле харылзажып ажылдаарынга ук ном дузалыг. Ол ышкаш орус дылдан чечен чогаал очулдурар кижилерге база ажыктыг ном деп саналар мен.

Номнуң дугайында чамдык бодалдарымны чугаалап көрейн. Ук ном дөрт бөлүктен тургустунган: «Тыва алфавит», «Эге сөстөрнин даңзызы», «Тыва дылдың өнзагай чаңчылдарының дугайында доңчу дыннадыглар» болгаш ажыл-амыралдың чугаалары. Баштайгы эгени үжүктерни демдеглээрин болгаш шын адаарын өөренип билип алыр сорулга-биле киргген. Словарьны ажыглап турар кижи бодунуң хереглээн сөстөрин азы чугааларын «Эге сөстөрнин даңзызы» деп эгеден белен билип ап болур.

Тыва дылдың өнзагай шынарларының талазы-биле, доңчу-даа бол, дыннадыгларны киргген база таарымчалыг. Орус дылда чок Ө, Ү, Ң деп үннерни адап турда дылдың болгаш эриннерниң шимчээшкиннерин ында тодаргай айыткан. Ол-ла эгеде тыва сөстерге Ж, Ш, Б, Д деп ажык эвес үннернин адаттынарын тодаргай чижектерге көргүзүп тайылбырлаан. Тыва дылдың орус дылдан аңгыланып турар өнзагай үүлү болза сөске янзы-бүрү кожумактарының немежири болур. Бо талазы-биле тайылбырлар номда кончуг эки бердинген.

Баштайгы «Орус-тыва чугаалар номун» тургузар дээш Тыва-биле кожа национал улустарның ыңдыг словарьларын болгаш өске-даа материалдарны ажыглап турган, авторнуң эки ажылдаанын демдеглээри чугула. Словарь иштизиби-ле эки тургустунган. «Тыва дылдың өнза шынарларының дугайында» деп бөлүктү оон-даа делгеренгей кылдыр тургускан болза эки деп бодаар мен. Ол бөлүкте чүве аттарының, ат орунларының падежтерге, кылыг сөстөрнин үелер аайы-биле арынарга өскерлирнин, кылыг сөзүнүн үелериниң, саннарының аттарын тыва дылда адап турары-биле киирбээн бооп турар.

Ажыл-амыдырал чугааларының болгаш сөстөринин бөлүү хөй черни эзлеп турар. Мында очулгалар колдуунда эки кылдынган. Номну парлап кылганының талазы-биле «Эге сөстөрнин даңзызында» айтып каан чамдык арынар словарьдаазы-биле карышкак бооп турар.

«Орус-тыва чугаалар ному» чогуур үеинде үнген чугула ном. Тыва дылды өөренип чоруур кижилер, тыва улус-биле сырый холбаалыг ажылдан турар эштер, тыва школаларда орус дыл башкылары дээш өске-даа кижилер херектиг номнун үнүп келгенинге өөрүүр болгаш калбаа-биле ажыглаары чугаажок.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

Бистиң аалчыларывыс

«Ыраажы үннерниң» соон дарый Кызылдың хөгжүм-шии театрының сценазын Москваның күрүне эстрадазының артистери эзлепкен. Олар чурттуң найысылалындан аттангаш, Пермь, Свердловск, Курган, Новосибирск болгаш өске-даа хоорайларга концерттерни көргүскеннер.

ЧУРУКТА: Маргарита Суворова.

Ол эстрада концертинде Удмурт АССР-ниң алдарлыг артизи Маргарита Суворованың болгаш эстрада ырларының автору шулукчу Юрий Цейтлиннин киржип турары онза солун. Маргарита Суворова 1961 чылда эстрада артистериниң Бүгүросси көрүлдезинге киришкеш, лауреат атты чедип алган. 1962 чылда ол Хельсинкиге болган Бүгү-делегей фестивальына киришкен. Оон эгелээш бо хүннерге чедир Маргарита Суворова ССРЭ-ниң хөй-хөй булунарынга болгаш Финляндия, Бельгия, ГДР, Венгрия, Болгария чурттарынга чораан. Аныяк ыраажы кыстың талантызы муң-муң кижилерни магадаткан.

Декабрь 13—14-те Маргарита Суворованың арыг, чымчак, өткүт үүнүн кызылчылар дыннаар аас-кежиктиг болганнар. Оон репертуарында кандыг-даа ырлар бар.

...Сценаның кыры чалбыыш өнүүт апаар. Ыраажының арны шыңгыы хевирлиг. Инструментальдыг ансамбльдин барабаны марш аралай цыган мелодияны ойнай бээр. Маргарита Суворова ханы уткалыг «Цыган кыс Мариула» деп ырны күүседип турары ол.

...Театрда олурган кижилер чиршөн дүжүп-ле турар. Маргарита Суворова шулукчу Ольга Фокинаның «Вологда кожаннары» деп хөглүг ырын күүседип турары ол.

Ыраажы кыс кымга-даа демейлешпес болдунуң хууда чараш күүседикчи чаңчылдары-биле байлак. Оон шимчээшкиннери эвдек болгаш чаптанчыг. Маргарита Суворованың күүседикчи чаңчылдары-биле байлак. Оон шимчээшкиннери эвдек болгаш чаптанчыг. Маргарита Суворованың күүсеттекен «Чалыы назынның чалгыы», «Апрель баштаа», «Менче долгавыт» болгаш өске-даа ырлары көрүкчүлерниң күзелин хандырган. Оон аңгыда ол тыва улустуң «Декей-оо» деп ырын онза эки күүсеткен. Маргарита Суворованың күүседели-биле ол ырының грампластинкага бижиттингенин болгаш бүгү чуртка тараанын демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

«Декей-оону» орус дыл кырынче шулукчу Юрий Цейтлин очулдурган. Тыва композитор Алексей Чыргал-оол-биле кады олар эзлээн хөй ырларны чогаатканнар. Юрий Цейтлиннин эн баштай бижээн «Мандолина, гитара и бас» деп ыры дайын сөөлүндеги чылдардан эгелээш бо хүннерге чедир хөйнүң ынак ыры апарган. Оон «Черле бакташаалам», «Ол чарыкта тур сен», «Даартага чедир», «Катарина» дээш оондаа хөй ырларын бүгү чуртта улус ырлап турар.

Концертке Юрий Цейтлин бодунуң бижээн шулуктерин номчаан болгаш хөглүг кожамыктарны күүсеткен.

— Бир эвес он кижи салааларын дөгерезин көдүрүптер болза, силерниң бижээн ырларыңарга деңнежип болур бе?—деп концерт төне бергенде оон айтырдым.

— Ол он кижиниң чүс саалазын үш-дөртке-даа көвүдедир болза, мээн шупту бижээн ырлар болгаш шулуктеримге деңнешпес ийик — деп ол дораан харыылады.

— Арбын-на-дыр — дээрден өске сөс тыппадым.

К. ОЮН.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БОЙДУСТУҢ БАЙЛААН КАМГАЛААР

Бистиң Төрээн чуртувустуң девискээри калбак делгем болгаш байлак-даа. Бойдустуң боду бүткен курлавырларын ажыл-агыйжы, хумагалыг ажыглаары, чер, арга-ыяш, хемнер болгаш арыг агаар дугайында, үнүш болгаш дириг амытаннар дугайында сагыш салыышкыны — бо бүгү бистиң хан-дамырдан тудуш, коммунистиг хөрээвис-тир деп, эш Л. И. Брежнев Октябрь революциязының 50 чыл юбилейинге кылган илеткелинге демдеглээн.

Чурттуң боду бүткен байлаа — ногаан үнүштү болгаш дириг амытаннарны камгалаар талазы-биле бистиң республикавыста эзлээн ажылдар кылдынып турар. Бойдустуң байлактарын камгалаар дугайында Россия федерациязының Дээди Совединин хүлээп алган Хоойлузун удуртулга болдурбушаан, республиканың аңныыр ажыл-агый черлери, аңныыр-тывыш эргелери, ыяш ажыл-агый черлери бойдустуң курлавырларын үүгле хумагалыг ажыглаар эвес, арбыдалын өстүрер дээш чогуур хемчегларни ап турар. Амгы үеде республиканың девискээринде үш кезек черни Тапсыны, Балгазынны болгаш Тожуның бобрлуг девискээрин ан өстүрер кылдыр чурумчуткан болгаш ол девискээрлерден чылдың кайы-даа үеинде аңнаарын шуут хораан. Ол дугайында чарлыкты хүлээп алгандан бээр үр эвес үе эрткен-даа болза, үстүнде адаттынган черлерде кандыг-даа аңның баш санының өзүп турары өөрүнчүг. Ынаы-бүрү куштарның болгаш балыктарның тывыжы база-ла ынчаар чурумчуттунган.

Республиканың девискээринге аңныырның хуусаазын болгаш чурумнарын сагыырын хынап контрольдаарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдүлүнүн чанында аңныыр-тывыш эргелели боттандырып турар. Эргелелде штатныг ажылдакчылардан аңгыла 263 хөй-ниити инспекторлар бар. Оларның хөй кезии боттарының хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар. Чижээлээрге, Тожу районда аңныырның хөй-ниити инспектору эш Базыр 1966—1967 чылларда аңныыр чурумун үрээн 16 кижини илереткен. Оон аңгыда эштер О. Лама, Н. Дряхлов болгаш өскелер-даа аңныыр камгалалының хөрээнге идепкейлиг киржип турарлар.

Бир эвес аңчы бүрүзү бойдустуң байлаан камгалаар, аңны өлүреринин хуусаа, чурумун сагыыр дээш демисешпес болза, аңныыр чурумунуң камгалалынга кандыг-даа контроль, торгаал дузалавас дээрзи билдингир. Чурттуң ан өлүүн камгалап ажыглаарынга аңчы бүрүзү сонуургалдыг болур ужурлуг. Ындыг турбуже бистиң чамдык аңчыларывыстың талазындан аңныыр чурумүн хажыдып турары хомуданчыг. Аңныыр чурумун үрээн дугайында эткен чылын 142 медээ келген, бо чылын 92 кижи аңныыр чурумун үрээн. Ол дугайында 17 херек административтиг комиссияга, 15 херек судка көрдүнген. Хоруглуг аңнарны өлүрүп азы хуусаа четпээнде аңнап турган кижилерниң чамдыызын чижек кылдыр адап болур. Тожуның ыяш ажыл-агый черинин улуг леснигы А. Завьялов, Я. Фунтиков чөпшээрел чокка элик өлүрген дээш 50 рубльге торгатканнар. Ынчаарга Ш. Хөвенмей, Х. Баир-оол, Д. Сүгдер чөпшээрел чокка мыйгак аткан дээш кайызы-даа 150 рубльге торгатканнар. Бо ышкаш чижектерни ам-даа уламчылап болур.

Дириг амытаннарны камгалаарының хөрээнге суд, прокуратура органнары, ыяш ажыл-агый черлеринин ажылдакчылары база киржип турар. Бо ажылга корумчурум камгалалының ажылдакчыларындан эштер Колесников, Ондар, Бочкарев, Кызыл-оол, Ширин, Петухов болгаш өскелер идепкейлиг киржип турар. Бо болгаш өске-даа эштериң дузазы-биле чыл эгезинден бээр ажылчы чоннарга ан камгалалының дугайында таныдылганы, хыналданы кылгылаан.

Сөөлгү үеде республиканың девискээринде ак, бора торлаалар, күшкүдер болгаш кара-куш аймаа ховартаан. Тайгалар өртенгенде, тараа шөлдеринге ынзы-бүрү хоран бүдүмелдер ажыглаанда куштарның саны көскүү-биле эвээжеп турары кончуг иле. Тайга, хөлдер чоогунда колхозтар болгаш совхозтар, тараа шөлдерининг чоогунда оонак үнүштерни үргүлчү өртедип турарындан, куштар база эвээжеп турар.

Дуюглуг улуг аңнарның: сыын, мыйгак, соңгу чүк ивилериниң саны республикада арбыдаан, ынчаарга чиге ан ховартап турар. Бөрү, дырбактыг дээн ышкаш араатан аңнарның көвүдээнинден чиге аңның ховартап турары билдингир. Араатан аңнарны үзүткаарынче кичээнгей салдынмайн турарын айытса чогуур.

О. ООЛАК,
эргелелдиң начальниги.

РАДИО, ПОЧТА...

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң төөв — Эргиг-Барлык суур беш кол кудум ... тургустунган. Кудумчулар чаагайжыдыр кылдынган, чурттакчылар кудумчуларны арыг-шевергин, корумчурумнуг болзурар дээш ажылды доктаамал чоорулуп турар. Бистиң суурувус чүгле районда эвес, республикада чаагайжыдыр туттунган суурларның бирээзинге саналып турар.

Эртем-билиг, культурлуг чурттага дээш суурнуң чурттакчы бүрүзү болдунар-ла ажылдарны чорудуп келген. Ынчалза-даа оларның боттарының кылын шылавазы, кандыг-бир организацияның, кижинин деткимчези-биле кылыптар чамдык ажылдар Эргиг-Барлыкта боттанмайн турары хомуданчыг.

Суурнуң кыдыы Хову кудумчузунда чурттага бажыңнарында радио шугуму мынчага чедир киртинмээн, ол дугайында колхоз баштаар черден, суурда харылзаа „салбырындан дилег кылырга, «чагыларны боттарынар белеткээш тургузуптунар, шугум киртине бээр» деп каар. Тайгадан ыяш кезип, чурттакчыларын ону чедирип шыдавазы биллингир болгай, колхозтун, чок болза, харылзаа салбырынын кылыр ажылы-дыр. Кеңээ Советтин күүскому база-ла херекке албайн келген.

Бистия колхозта почта чедирилгезин эки дээн материаллар республика солуннарынга парлаттынып тургулаан, ол шын. Суурда чурттакчылар хамаанчок, ырак-узакта малчынар безин почтаны саадал чокка ап турарлар, а Хову кудумчузунун чурттакчыларынга почта үзүктелиишкиниг кээп турар. Суурнуң почтачызы Бодуй-оол төп кудумчуларның чурттакчыларынын почтазын чедирип, Хову кудумчузунун чурттакчыларынын почтазын үр чедирбейн турары хомуданчыг. Хову кудумчузунда чурттап турар кижи мен, ноябрь 29-ка чедир үнген солуннарны алгаш, кожаларымдан айтырарымга сөөлгү почтаның келгени ол болган.

Ажылчы чоннуң культуралыг негелдерининг чугула айтырыглары—радио болгаш почтаже колхоз баштаар чери, партком, кеңээ Совет кичээнгей салыр үе келген. Хову кудумчузунун чурттакчылары радио шугумун киирип бээрин, почта чедирилгезин экижидерин күзеп турарлар.

С. ДОНГАК.

1947 чылда үндүрген Курунениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң облигацияларының хуусаазы доступ турары-биле холбаштыр ол чээшкиннің облигацияларын 1966 чылда үндүрген Курунениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң облигациялары-биле 1968 чылдың июнь 1-де чедир ажаалга кассаларындан чишелделиг негелделерни үзүүлгаар солун алыр эргени чээшкин облигацияларының эзелеринде тыпсын турар.

1947 чылда үндүрген Курунениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң ойнаашкынга таварышкан облигацияларының ойнап алган түүнүн болгаш ол чээшкиннің чарлаан өртээн үзүүлгаар садын алза чогуур облигацияларының түүнүн 1970 чылдың январь 1-ниң бетинде төлөдип ап болур.

1966 чылда үндүрген Курунениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң талазы-биле ойнаашкыннарның эзлчеглиг тиражы 1967 чылдың декабрь 30-де Воронеж хоорайга болур.

ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

Хуучулар чурттап турар черинин азыы-биле хамаарышкан херегленчилер ниитилелдеринге 1968 чылдың январь 1-ге чедир даңзылаашкынны эртерин Тываның херегленчилер ниитилелиниң эвилелиниң баштаар чери дыңкатты.

Даңзыга кирбээн хуучуларның салган акшазы херегленчилер ниитилелдериниң кол фондузунга кирер апаар.

Республика чемпионадында

Республиканың бирги чери дээш маргылдаада мурнап чоруп турар Н. Шишигинниң соондан аңаа чедер дээш кызымак сүрүүшкүн эгелээн. Алдыгы салыгдан Шишигин Б. Савырның туружун бүрүн сандараткаш, ону удуп алза-даа, М. Хомушку П. Күжүгетке мерзезин тергеге орнаап, удурланыкчызының ноянын олутче кипр ойладыпкан. Н. Чыргал-оол берге турушта копчуг шын камгаланып турган, Беркович-биле хаймнажын алган. Ынчангаш Хомушку биле Чыргал-оол олар беш чартык саныг Шишигинге чедер дээш, кайызы-даа 4,5-4,5 саннарлыг лидерни кызымаа-биле сүрүп турарлар. Беркович дөрт санны алган болгаш турнирде байдалын кудулаттайн турар.

Алдыгы салыгда Б. Ооржактың шыырак ойнаанын демдеглээр херек. Ооржак бо салыгда Хомушкуну уткан, а Шишигин-биле хаймнаштакан шыырак шыдыраачы О. Бегзинин тевелери-биле бүзөлеп турган, туружун бакыраткаш, уткан. Мурнында лидерлериниң бирээзи турган А. Торлукту бо удаада В. Дармажан оон туружуче аар базыышкынны кылып турган, уткан. С. Тамба биле Д. Саая оларның салыы хаймнажын болган. Каразы-биле ойнаан Ч. Оюн бир бодазы четпес турза-даа, аты-биле ойнаап Тюлюштүң туружунда кошкак черлерни ажыглап турган, хаймнажын үнген.

Ануфриев — Ламаш-оол оларның салыы соңгаарлаан.

С. КӨРГЕН-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Төрээн черин үнелиг болза» 10, 11.50, 1.40, 3.30, 5.20, 7.10, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10, «Онгу базым» 2.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Кичээн, кырган-ава» 12, «Истелге уламчылап турар» 2, 3.50, 5.40, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шак дүн ортузунда турупкан» 3, 6.40, «Кара көстүктер» 4.50, 8.30 шактарда.

Акша-бараан лотереязының чаа чылда үндүрүлгезинин тиражы 1967 чылдың декабрь 26-да Москва хоорайга болур.

Ынак кызынга азы ынак оолга, кадайынга азы ашаанга, иезинге азы адазынга, уруунга азы оглунга, уругларының уругларынга, кырган-авазынга азы кырган-ачазынга, өөнүктеринге болгаш таныштарынга 30 копеек-биле садып берген чаа чыл лотерея биледи Чаа чылда эң эки болгаш чиик өртектиг белек болур.

Лотереяның чаа чылда үндүрүлгезинин тиражынга дараазында түүлдер ойнаашкынга таваржыр:

«Волга», «Москвич-408», «Запорожец»—800 саныг, мотоциклдер — 1400, радиола — 1000, соодукчулар—3000, 100 ойнаашкыннарга 1000—1000 рубль, 200 ойнаашкыннарга 500—500 рубль, 400 ойнаашкыннарга 100—100 рубль болгаш өске-даа хөй эт түүлдери, акша ойнаашкыннар таваржыр.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, бүгү садыг бүдүрүлгелериннен, харылзаа салбырларындан, кинотеатрлардан, вокзалдардан садып ап болур.

Лотерея билеттерин садып алыңар!
Ойнаашкын тиражынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Редакцияның АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, кеңээ ажыл-агый киллизинин 21-47, өлетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кеңээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдүлүнүн чанында парлалга эргелелинин типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01399.